

**آسیب‌شناسی موافقتنامه‌های دوجانبه ترجیحی،
بازرگانی و گمرکی در تجارت خارجی کشور**

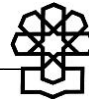
معاونت پژوهش‌های اقتصادی
دفتر: مطالعات اقتصادی

کد موضوعی: ۲۲۰
شماره مسلسل: ۱۷۰۹۲
خردادماه ۱۳۹۹

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	خلاصه مدیریتی.....
۲	مقدمه
۳	۱. بیان مسئله.....
۴	۲. مراحل تعمیق همگرایی اقتصادی و تجاری.....
۷	۳. شاخص‌های بررسی همکاری‌های تجاری.....
۱۳	۴. بررسی موافقتنامه‌های بازرگانی و گمرکی بعد از انقلاب.....
۲۲	۵. بررسی موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی.....
۲۴	۶. بررسی وضعیت همکاری‌های تجاری ایران.....
۳۳	۷. نکاتی درباره فرایند قانونگذاری در زمینه انعقاد موافقتنامه‌های دو یا چندجانبه.....
۳۴	جمع‌بندی و پیشنهادهای.....
۳۷	پیوست
۳۹	منابع و مأخذ.....

آسیب‌شناسی موافقتنامه‌های دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی در تجارت خارجی کشور

خلاصه مدیریتی

هدف از تهیه این گزارش احصا و تحلیل کارکرد و اثربخشی موافقتنامه‌های دو یا چندجانبه گمرکی و بازرگانی است که می‌تواند در بازبینی قوانین و سیاست‌های ناظر بر انعقاد موافقتنامه‌هایی از این دست با هدف گسترش روابط تجاری با کشورها مورد توجه قرار گیرد.

اگرچه توجه به موافقتنامه‌های منطقه‌ای و چندجانبه به‌ویژه در شرایط فعلی می‌تواند به ایجاد اطمینان خاطر برای فعالان حوزه تجارت منجر شود و راهکاری برای برون‌رفت از تنگناهای موجود کشور باشد، اما بررسی‌ها نشان می‌دهد پس از انقلاب، به‌رغم انعقاد بیش از ۱۵۸ موافقتنامه دو یا چندجانبه با سایر کشورها، عدم توجه به الزامات پیشینی و همچنین عدم نظارت بر نحوه عملکرد و میزان اثربخشی موافقتنامه‌ها به‌صوری شدن و از دست دادن کارکرد آنها منجر شده است. از یک‌سو مشخص نبودن اولویت‌های صنعتی و تجاری کشور و ازسوی دیگر عدم ثبات استراتژی کشور در انتخاب کشورهای طرف همکاری، بر عدم اثربخشی این موافقتنامه‌ها افزوده است.

ارزیابی عملکرد موافقتنامه‌های تجاری و بازرگانی منعقد شده میان ایران و سایر کشورها حاکی از آن است که متأسفانه ابعاد فنی و کارشناسی این موضوع نظیر شاخص اکمال تجاری، میزان پتانسیل تجاری بالقوه دو کشور، مزیت نسبی صادراتی و ... در انعقاد موافقتنامه‌های منعقد شده مغفول مانده و به‌عنوان اولویت اصلی مدنظر مسئولان تصمیم‌گیر نبوده است. شایان ذکر است برای انعقاد موافقتنامه‌های تجاری و بازرگانی، محاسبه و در نظر گرفتن شاخص‌هایی نظیر تمرکز کالاهای صادراتی، مزیت نسبی صادراتی، شدت تجاری و ... از اقدام‌های اولیه برای انعقاد موافقتنامه با هر کشوری است که متأسفانه از سال ۱۳۹۳ تاکنون محاسبه و انتشار شاخص‌های مزبور توسط متولیان ذی‌ربط صورت نگرفته است و لذا اطلاعات به‌روزی در این خصوص در دست نیست.

این امر موجب شده است که موافقتنامه‌های تجاری و بازرگانی غالباً با کشورهایی منعقد شود که عملاً جزء شرکای عمده تجاری ایران نبوده و به‌رغم انعقاد چندین موافقتنامه طی سال‌های مختلف، حجم روابط تجاری با کشورهای طرف توافق، رشد چشمگیری نداشته است.

ازطرفی، به‌رغم اینکه از سال ۱۳۸۴ تاکنون ایران با ۹ کشور جمهوری ازبکستان، پاکستان، تونس، کوبا، بوسنی و هرزگوین، قرقیزستان، بلاروس، ترکیه و افغانستان موافقتنامه تجارت ترجیحی دوجانبه و یک موافقتنامه تجارت آزاد دوجانبه با کشور سوریه منعقد و اجرایی کرده است، نتایج به‌دست آمده

حاکمی از آن است که اقلام انتخاب شده برای اخذ ترجیحات تعرفه‌ای از لحاظ تعداد و ارزش صادراتی مبتنی بر اهمیت آنها در سبد صادراتی کشور نبوده، به طوری که در عمل بخش اعظم تجارت بالفعل ایران با شرکای تجاری را پوشش نمی‌دهد.

در راستای افزایش اثربخشی موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی، بازرگانی و گمرکی در سال‌های آتی، نکات ذیل باید مورد توجه قرار گیرد:

الف) الزام دستگاه‌های مسئول به ارائه گزارش عملکرد مکتوب و دوره‌ای از اثربخشی موافقتنامه‌های منعقد شده ضروری است، چراکه با این کار مجلس شورای اسلامی به‌عنوان مرجع تصویب موافقتنامه‌ها می‌تواند در فضایی شفاف و کارشناسی درخصوص رد یا تصویب لوایح مرتبط با موافقتنامه‌های بازرگانی و گمرکی تصمیم‌گیری کند.

ب) در انعقاد موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی، پوشش طیف وسیع‌تری از کالاها مورد توجه قرار گیرد. همچنین این موافقتنامه‌ها نباید صرفاً معطوف به کاهش موانع تعرفه‌ای باشد بلکه باید موانع غیرتعرفه‌ای را نیز شامل شود.

ج) توجه به جنبه‌های کارشناسی در انعقاد موافقتنامه‌ها از جمله درجه اکمال تجاری، شاخص‌های پتانسیل و شدت تجاری، حجم تجارت میان دو کشور و ... و عدم اتکای صرف به روابط سیاسی در انعقاد موافقتنامه‌ها ضروری است؛ چراکه انعقاد موافقتنامه‌های دوجانبه به تنهایی محرک لازم برای افزایش حجم تجارت بین دو کشور محسوب نمی‌شود.

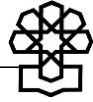
د) اعطای کلیه تخفیفات و ترجیحات در موافقتنامه‌های ترجیحی و یا تجارت آزاد را می‌توان تا حد امکان به انجام تجارت از طریق پول‌های ملی دو و یا چند کشور طرف توافق منوط کرد.

ه) از ظرفیت موافقتنامه‌های بازرگانی می‌توان به‌عنوان ابزار چانه‌زنی در راستای تحکیم روابط سیاسی و ... نیز استفاده کرد، به‌طور خاص از طریق تعداد اقلام دارای ترجیحات تعرفه‌ای اعطایی و دریافتی از کشور مقابل.

و) احصای انواع پیش‌نویس‌های موافقتنامه‌های بازرگانی و همکاری گمرکی دو یا چندجانبه توسط دولت و ارائه شکل‌های مختلف این موافقتنامه‌ها به مجلس برای تصویب در راستای اصل هفتادوهفتم (۷۷) قانون اساسی نیز ضروری است.

مقدمه

انعقاد موافقتنامه‌های دوجانبه، موافقتنامه‌های منطقه‌ای و موافقتنامه‌های چندجانبه، از ابزارهای توسعه روابط میان کشورها از طریق ثبات در مقررات و ایجاد اعتماد میان فعالان اقتصادی و طرفین تجاری است که می‌تواند موجب ایجاد زمینه‌های لازم برای تقویت همکاری‌ها و جلب اعتماد سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی شود.

انعقاد موافقتنامه‌های دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و سایر دولت‌ها نیز از توافقتنامه‌هایی است که می‌تواند به ایجاد تسهیلات مناسب در روابط اقتصادی بین دو کشور منجر شود و غالباً شامل اهداف ذیل است:

- تقویت روابط بازرگانی دوجانبه و افزایش متقابل حجم تجارت کالاها و خدمات؛
 - ایجاد محیط قابل پیش‌بینی‌تر و امن‌تر برای رشد پایدار تجارت متقابل؛
 - تحکیم و توسعه تدریجی تجارت ترجیحی با کشورهای دارای تجارت عمده با ایران؛
 - گسترش تجارت متقابل از طریق یافتن حوزه‌های جدید همکاری؛
 - تسهیل و متنوع‌سازی کالاهای مبادله شده؛
 - کمک به توسعه و گسترش هماهنگ تجارت دوجانبه از طریق حذف موانع فراراه تجارت؛
 - اطمینان از اجرای صحیح قوانین گمرکی؛
 - ارزیابی دقیق حقوق گمرکی، مالیات‌ها و سایر عوارض و هزینه‌ها در مورد کالاهای وارداتی و صادراتی و حصول اطمینان از اجرای صحیح اقدام‌های مربوط به ممنوعیت، محدودیت و ...
- در این گزارش به‌منظور آسیب‌شناسی و ارزیابی عملکرد موافقتنامه‌های تجاری و بازرگانی منعقد شده میان ایران و سایر کشورها، ابتدا به تبیین موضوع، ارائه مراحل تعمیق همگرایی اقتصادی و تجاری و سپس به برخی شاخص‌های بررسی همکاری‌های تجاری اشاره شده است. در ادامه موافقتنامه‌های بازرگانی، گمرکی و ترجیحی و وضعیت همکاری تجاری ایران با سایر کشورها مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش بعدی گزارش، نکاتی درباره فرایند قانونگذاری در زمینه انعقاد موافقتنامه‌های دو یا چندجانبه مطرح شده است و در بخش پایانی نیز پیشنهادهایی برای رفع چالش‌ها و آسیب‌های موجود ارائه شده است. روش تحقیق در این گزارش از جنبه هدف، کاربردی و از نظر روش جمع‌آوری داده‌ها اسنادی و کتابخانه‌ای است.

۱. بیان مسئله

انعقاد موافقتنامه‌های تجاری و بازرگانی میان ایران و شرکای تجاری همواره یکی از دغدغه‌های مسئولان بخش بازرگانی و اقتصادی کشور بوده ولی در برخی موارد با کشورهایی موافقتنامه‌های تجاری و گمرکی منعقد شده که از نظر کارشناسان این حوزه هیچ‌گونه هم‌افزایی برای اقتصاد کشور نداشته است. به‌عنوان مثال در مورد کشورهای دارای چهار موافقتنامه و بیشتر با ایران، بررسی‌ها حاکی از آن است که هیچ‌یک از کشورهای تونس (۷ موافقتنامه)، سوریه (۶ موافقتنامه)، قزاقستان (۵ موافقتنامه)، الجزایر (۴ موافقتنامه)، قرقیزستان (۴ موافقتنامه)، ارمنستان (۴ موافقتنامه)، کوبا (۴ موافقتنامه) و تاجیکستان (۴ موافقتنامه)، اگرچه از منظر تعداد، دارای بیشترین تعداد موافقتنامه با ایران در سال‌های پس از انقلاب

بوده‌اند اما از منظر حجم تجارت، حتی جزء ۳۰ کشور اول طرف تجاری با ایران طی سال‌های ۱۳۹۷-۱۳۸۹ نبوده‌اند. از طرف دیگر کشورهایی از قبیل امارات متحده عربی، عراق و آلمان که جزء هفت کشور نخست در حجم تجارت با ایران بوده‌اند حتی یک موافقتنامه نیز در زمینه بازرگانی و یا گمرکی با کشورهای فوق منعقد نشده است. بنابراین مسئله مهم و اساسی، ارزیابی میزان اثربخشی این موافقتنامه‌هاست که مغفول مانده است. به عبارتی صریح‌تر اغلب موافقتنامه‌ها، اهداف مورد نظر تصریح شده در مفاد خودشان را پوشش نداده‌اند. برای برآورد اثربخشی این موافقتنامه‌ها لازم بوده و هست تا گزارش‌های مدونی درخصوص تأثیر این قراردادها بر تسهیل و توسعه تجارت میان کشورها ارائه شود اما متأسفانه ارائه چنین عملکردی از طرف دستگاه‌های مسئول صورت نپذیرفته است. از طرفی نظارت مؤثری نیز بر عملکرد این قوانین توسط مراجع نظارتی و به خصوص مجلس شورای اسلامی صورت نمی‌گیرد.^۱ این موافقتنامه‌ها عمدتاً به شکل استاندارد و کلی بوده و با توجه به تفاوت شرایط کشورها تهیه نمی‌شوند و در نتیجه اثربخشی مطلوبی برای پوشش اهداف قانونگذار نداشته و ندارند.

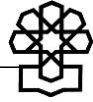
واقعیت‌های فوق‌الذکر، نشان‌دهنده در حاشیه بودن روابط تجاری نسبت به مسائل سیاسی بوده و لازم است در انعقاد موافقتنامه‌ها به این مسئله به‌عنوان یکی از متغیرهای تصمیم‌گیری توجه شود. به عبارت دیگر این امر دلالت بر آن دارد که موافقتنامه‌های موجود، بدون در نظر گرفتن مؤلفه حجم تجارت فی‌مابین دو کشور که یکی از فاکتورهای مهم در انعقاد موافقتنامه‌های تجاری مدنظر هر کشور است، منعقد شده است. البته گفتنی است، قبل از ورود به بحث پیشنهاد قانونی موافقتنامه‌های بازرگانی و همکاری‌های اداری در امور گمرکی بین ایران و سایر کشورها، شایسته است توضیح مختصری راجع به مراحل تعمیق همگرایی اقتصادی و تجاری ارائه شود.

۲. مراحل تعمیق همگرایی اقتصادی و تجاری

موافقتنامه همگرایی منطقه‌ای^۲ نوعی ترتیبات تجاری بین مناطق و کشورهای مختلف است که اغلب شامل کاهش یا رفع موانع تجاری و هماهنگی سیاست‌های پولی و مالی است. هدف این موافقتنامه‌ها، کاهش هزینه‌ها برای مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان و افزایش تجارت بین کشورهای عضو است. به‌طور کلی ترتیبات همگرایی در ادبیات تجارت بین‌الملل با توجه به درجات همگرایی به دو طبقه همگرایی عمیق و همگرایی کم‌عمق تقسیم می‌شود. همگرایی عمیق شامل اتحادیه گمرکی، بازار مشترک،

۱. اظهار نظر کارشناسی درباره: «لایحه موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری فدرال نیجریه، دفتر مطالعات اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۲۲۰۹۴۸۰، ۱۳۸۷/۱۰/۲۸.

2. Regional Trade Agreements (RTA).

اتحادیه اقتصادی و اتحادیه پولی و همگرایی کامل اقتصادی است. همچنین همگرایی کم‌عمق شامل موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی و تجارت آزاد است.^۱ پیش از توضیح مراحل تعمیق همگرایی، شایان ذکر است که اغلب موافقتنامه‌های بازرگانی و گمرکی که تاکنون در کشور منعقد شده در قالب هیچ‌یک از سطوح مرسوم ذیل قرار نمی‌گیرد و صرفاً به‌عنوان مقدمه همکاری تجاری فی‌مابین دو کشور محسوب می‌شود.

۱. مرحله اول: موافقتنامه تجارت ترجیحی (PTA)^۲

موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی (PTA) توافقاتی بین دو یا چند کشور است که در آنها تعرفه‌های وضع شده بر کالاهای تولید شده در کشورهای عضو، کمتر از تعرفه‌های وضع شده بر کالاهای تولید شده در کشورهای غیرعضو است.^۳

به‌دنبال افزایش چشمگیر صادرات و واردات در اقتصاد جهانی، توجه به موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی در سطح جهان و از جمله در منطقه آسیا گسترش یافته است. در حال حاضر حدود ۹۷ درصد از کل تجارت جهانی متعلق به کشورهایی است که حداقل عضو یکی از موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی هستند، در حالی که این نسبت در سال ۱۹۹۰ حدود ۷۲ درصد بوده است. کشورهای ترکیه، پاکستان و ایران از جمله کشورهایی هستند که اخیراً به‌سمت انعقاد موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی دوجانبه در خاورمیانه و به‌ویژه با کشورهای مسلمان و همسایه خود گرایش پیدا کرده‌اند.

۲. مرحله دوم: موافقتنامه تجارت آزاد (FTA)^۴

این موافقتنامه مربوط به زمانی است که حداقل دو کشور تعرفه‌های گمرکی را به‌طور جزئی یا کامل در مقابل یکدیگر لغو کنند. در این سطح از توافقات تجاری، برای ممانعت از بهره‌برداری کشور ثالث از تعرفه‌های صفر، از قاعده گواهی مبدأ^۵ برای کالاها استفاده می‌شود. شایان ذکر است در راستای تشکیل ترتیبات تجارت آزاد، ابتدا موافقتنامه مناطق آزاد به‌عنوان مقدمه انعقاد این موافقتنامه منعقد می‌شود.

۳. مرحله سوم: اتحادیه گمرکی (CU)^۶

این اتحادیه شامل نوعی منطقه تجارت آزاد است که اعضای آن تعرفه خارجی مشترک با کشورهای غیرعضو دارند. به عبارت دیگر کشورهای عضو، سیاست تجاری مشترک خارجی تنظیم می‌کنند (در

1. Viner, J. The Customs Union Issue. Carnegie Endowment for International Peace, 1950, pp. 41-55.

2. Preferential Trade Agreement (PTA).

۳. منطقی نیک‌زاد، مهدی تقوی، «بررسی تأثیر موافقتنامه تجارت ترجیحی بر روی توسعه تجارت خارجی با استفاده از مدل اسمارت (مطالعه موردی ایران، ترکیه و پاکستان)»، پژوهشنامه اقتصادی، ۱۳۸۷، شماره ۲۹.

4. Free Trade Agreement (FTA)

5. Rule of Certificate of Origin

6. Customs Unions (CU)

بعضی موارد آنها از سهمیه واردات مختلف استفاده می‌کنند). برای کشورهای در حال توسعه مانند ایران که آمادگی ورود ناگهانی به تجارت آزاد را ندارند، حرکت به سمت اتحادیه‌های گمرکی می‌تواند مؤثرترین راه برای گشودن تدریجی اقتصادهای ملی این کشورها و توسعه پیوندهای منطقه‌ای باشد. به‌علاوه کشورها تلاش می‌کنند از طریق منطقه‌گرایی به مزیت رقابتی در بازارهای جهانی دست یابند تا مسائل تجاری و اقتصادی را در مقیاس منطقه‌ای حل و فصل کنند.

۴. مرحله چهارم: بازار مشترک (CM)^۱

این مرحله شامل یک منطقه تجارت آزاد با تحرک نسبتاً آزاد سرمایه و خدمات است. بازار مشترک نوعی از بلوک تجاری است که در آن بیشتر موانع تجاری و همچنین برخی از سیاست‌های متداول در مورد تنظیم بازار محصول و محدودیت جابه‌جایی عوامل تولید (سرمایه و نیروی کار) و شرکت‌ها و خدمات برداشته شده است. هدف این است که تحرک سرمایه، نیروی کار، کالاها و خدمات بین اعضا به آسانی انجام شود.

۵. مرحله پنجم: اتحادیه اقتصادی (EU)^۲

این نوع بلوک‌های تجاری، متشکل از یک بازار مشترک دارای اتحادیه گمرکی است، به‌گونه‌ای که حرکت کالا، خدمات و عوامل تولید (سرمایه و نیروی کار) بین کشورهای عضو، آزاد بوده و با کشورهای غیرعضو سیاست مشترک خارجی اعمال می‌شود.

۶. مرحله ششم: اتحادیه اقتصادی و پولی (EMU)^۳

نوعی اتحادیه اقتصادی (بازار مشترک و اتحادیه گمرکی) است که با تعیین ارزش مشترک به ایجاد اتحادیه پولی نیز اقدام می‌کنند. اتحادیه اروپا نمونه‌ای از این نوع همگرایی است.

۷. مرحله هفتم: همگرایی کامل اقتصادی (CEI)^۴

نوعی اتحادیه اقتصادی و پولی است که در آن سیاست‌های پولی و مالی واحد اتخاذ شده و از نظر سیاسی نیز واحد هستند. ایالت‌های آمریکا از چنین ساختاری پیروی می‌کنند. یعنی درعین حال که مستقل هستند، عملکرد یک اقتصاد واحد را دارند. نگاهی به وضعیت همگرایی‌های منطقه‌ای در جهان حاکی از آن است که تا سال ۲۰۱۹ حدود ۴۸۰ موافقتنامه تجارت منطقه‌ای (RTA)^۵ در سازمان جهانی تجارت (WTO)

1. Common Market (CM)
 2. Economic union (EU)
 3. Economic and Monetary Union (EMU)
 4. Complete Economic Integration (CEI)
 5. Regional Trade Agreements (RTA)

به ثبت رسیده است که از این تعداد ۳۰۱ مورد تاکنون اجرایی شده است. با استناد به گزارش OECD، امروزه موافقتنامه‌های تجارت منطقه‌ای (RTA) بیش از نیمی از تجارت بین‌المللی را پوشش می‌دهند که در کنار موافقتنامه‌های چندجانبه جهانی تحت سازمان تجارت جهانی (WTO) فعالیت می‌کنند. در سال‌های اخیر، بسیاری از کشورها به‌طور جدی به دنبال ایجاد توافقنامه‌های تجاری دوجانبه و منطقه‌ای - و اغلب مدرن‌تر و مترقی‌تر - بوده‌اند که هدف آنها افزایش تجارت و رونق رشد اقتصادی است. گسترش فعلی موافقتنامه‌های تجارت منطقه‌ای، بیانگر تقاضای همگرایی عمیق‌تر در توافق‌های چندجانبه است.

۳. شاخص‌های بررسی همکاری‌های تجاری

بسیاری از محققان در مطالعات تجربی خود با کمک گرفتن از تئوری‌های مختلف تجارت بین‌الملل به معرفی شاخص‌ها و معیارهایی پرداخته‌اند که پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های تجاری کشورها را در حوزه تجارت جهانی آشکار می‌سازد. میزان پتانسیل تجاری کشورها متأثر از عوامل متعددی است که برخی از آنها با توجه به منابع اطلاعاتی و آماری موجود قابل اندازه‌گیری است و برخی دیگر از عوامل، غیرقابل اندازه‌گیری می‌باشد. به‌منظور بررسی پتانسیل تجاری با تکیه بر عرضه عوامل تولیدی، لازم است ابتدا ظرفیت و شدت دسترسی به عوامل تولید کالای صادراتی شناسایی شود. شایان ذکر است محاسبه پتانسیل تجاری با تکیه بر میزان ظرفیت عوامل تولیدی به چند دلیل دشوار است که عمده‌ترین آن عدم دسترسی به اطلاعات به‌روز و قابل اعتماد به‌صورت جزء و در سطح کالایی در زمینه تولید کالا و منابع و امکانات در دسترس کشورها به‌ویژه کشورهای در حال توسعه است. برای بررسی وضعیت موجود روابط تجاری میان کشورها و پتانسیل‌های گسترش آن، علاوه بر شاخص‌هایی مانند میزان صادرات و واردات و شرکای اصلی تجاری از شاخص‌های ذیل نیز استفاده می‌شود که در ادامه به تبیین آنها پرداخته خواهد شد:

الف) شاخص تمرکز کالاهای صادراتی،

ب) شاخص مزیت نسبی صادراتی،

ج) شاخص شدت تجاری،

د) شاخص پتانسیل تجاری،

ه) شاخص اکمال تجاری،

و) درجه تمرکز واردات.

گفتنی است برای انعقاد موافقتنامه‌های تجاری و بازرگانی، محاسبه و در نظر گرفتن شاخص‌های فوق جزء اقدام‌های اولیه برای انعقاد موافقتنامه با هر کشوری است که متأسفانه از سال ۱۳۹۳ تاکنون، محاسبه و انتشار شاخص‌های فوق توسط متولیان ذی‌ربط صورت نگرفته است. حجیم شدن گزارش، از

محاسبه شاخص‌های فوق در این گزارش اجتناب شده است.^۱ هرچند در گزارش‌های آتی به موضوع شاخص‌های فوق و محاسبه آنها پرداخته خواهد شد.

پس از انعقاد موافقتنامه و به‌منظور سنجش موفقیت موافقتنامه‌ها، به پارامترهایی از جمله افزایش حجم تجارت کالا بین طرفین متعاقد، تسهیل متنوع‌سازی کالاهای مبادله شده میان طرف‌های متعاقد، تقویت و گسترش تدریجی ترتیبات تجارت ترجیحی، تشویق رقابت بیشتر در میان بنگاه‌ها، کمک به توسعه و گسترش هماهنگ تجارت دوجانبه و تجارت جهانی از طریق حذف موانع فراروی تجارت، تقویت روابط اقتصادی و سیاسی طرف‌های متعاقد و ... نیز می‌توان اشاره کرد.^۲

الف) شاخص تمرکز صادرات^۳

یکی از شاخص‌های پیشنهادی آنکتاد در جهت شناخت صادرات عمده یک کشور، شاخص تمرکز کالاهای صادراتی است.

شاخص تمرکز صادرات نمایانگر آن است که یک کشور تا چه حد، صادرات خود را بر روی محصولات مختلف توزیع کرده است (UNCTAD, ۲۰۰۸). برای اندازه‌گیری تمرکز صادرات از شاخص تمرکز هرfindahl - هیرشمن^۴ که به‌صورت زیر محاسبه می‌شود، استفاده شده است:

$$XHERF_j = \sum_k \left[\frac{X_{jk}}{X_k} \right]^2$$

این شاخص نشان‌دهنده مجموع توان دوم نسبت سهم صادرات کشور از گروه‌های کالایی مختلف را به کل صادرات آن گروه‌های کالایی نشان می‌دهد. این شاخص نرمال‌سازی شده و دامنه تغییرات آن بین صفر و یک است، به‌نحوی که هرچه قدر یک کشور صادرات خود را روی محصولات بیشتری توزیع کرده باشد، مقدار این شاخص به صفر بیشتر نزدیک بوده و مقدار یک نشان‌دهنده حداکثر تمرکز صادرات می‌باشد.^۵

ب) شاخص مزیت نسبی آشکار شده^۶

در برخی از مطالعات اخیر در حوزه تجارت بین‌الملل تلاش شده تا تجارت تکمیلی کشورها را با استفاده از شاخص‌های مزیت نسبی آشکار شده که متکی بر داده‌های پس از تجارت و مبتنی بر ارزش صادرات و

۱. برخی از این شاخص‌ها بر مبنای اطلاعات و گزارش‌های قدیمی‌تر، در گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس با عنوان «درباره برنامه پنجم توسعه ۴. کالبدشکافی بخش بازرگانی» (شماره مسلسل ۹۷۳۹) ارائه شده است.

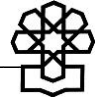
۲. حسن ثاقب، یحیی فتحی، ملیحه صادقی، چارچوبی برای ارزیابی عملکرد موافقتنامه‌های تجاری (مطالعه موردی PTA بین ایران و پاکستان)، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۶۷، تابستان ۱۳۹۲، ۵۱ - ۲۱.

3. Export Concentration Index

4. Herfindahl-Hirschmann

۵. محسن پورعبادالهیان کوپچ و همکاران، بررسی الگوهای تخصص‌گرایی تجارت و بهره‌وری صادرات در کشورهای عضو اوپک با تأکید بر جایگاه ایران، راسوی مدیریت، سال چهارم، شماره ۱۴، پاییز ۱۳۸۹، ص ۷.

6. Revealed Comparative Advantage Index

واردات کشورها در سطح کالایی و مطابق با روش تحلیل عملکردی است، برآورد کنند. برای شناخت مزیت نسبی صادرات ایران و کشورهای طرف تجاری، می‌توان از شاخص RCA طبق فرمول زیر استفاده کرد:^۱

$$RCA_{ik} = \frac{\frac{X_{ik}}{X_i}}{\frac{X_{wk}}{X_w}}$$

نمادهای به کار رفته در این شاخص عبارت‌اند از:

$$X_{ik} = \text{میزان صادرات کالای } k \text{ توسط کشور } i,$$

$$X_i = \text{میزان کل صادرات کشور } i,$$

$$X_{wk} = \text{میزان صادرات جهانی کالای } k,$$

$$X_w = \text{میزان کل صادرات جهان.}$$

در این شاخص صورت کسر سهم کالای صادراتی k در کل صادرات کشور i و منفرجه کسر سهم کالای k در کل صادرات جهان است. RCA_{ik} شاخص مزیت نسبی صادرات کالای k توسط کشور i است که در بازه صفر تا یک قرار گیرد، نشان‌دهنده عدم مزیت نسبی و در صورتی که بالاتر از یک باشد نشان‌دهنده وجود مزیت نسبی صادراتی کالای k در کشور i است. البته این شاخص بیان‌کننده مزیت نسبی فعلی صادرات کشور است و کشورها می‌توانند برای خود مزیت‌های جدید ایجاد کنند یا ممکن است مزیت‌های سابق خود را از دست دهند.

ج) شاخص شدت تجاری^۲

از آن جهت که جریان تجارت بین دو کشور و مقدار آن تا اندازه‌ای تحت تأثیر اندازه اقتصاد دو کشور صادرکننده (i) و واردکننده (j) قرار می‌گیرد و به این دلیل ظرفیت‌های اقتصادی کشورها متفاوت است، لذا به جای استفاده از حجم مطلق مبادلات میان آنها از شاخص شدت تجاری استفاده می‌شود. این شاخص با استفاده از فرمول زیر محاسبه می‌شود:

$$T_{ij} = (X_{ij}/X_{it}) / (X_{wj}/X_{wt})$$

نمادهای این عبارت به شرح ذیل است:

$$X_{ij} = \text{صادرات کشور } i \text{ ام به کشور } j \text{ ام،}$$

$$X_{it} = \text{کل صادرات کشور } i \text{ ام به جهان،}$$

$$X_{wj} = \text{صادرات جهان به کشور } j \text{ ام،}$$

$$X_{wt} = \text{صادرات جهان به کل صادرات کشور } i \text{ ام.}$$

۱. راسخی و همکاران، «مزیت رقابتی در صنعت پتروشیمی ایران طی دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۸۱»، دوره ۴۲، شماره ۳، زمستان ۱۳۸۷، ص ۴.

بزرگ‌تر از یک بودن مقدار شاخص محاسبه شده بیانگر بیشتر بودن شدت و عمق تجاری بین دو کشور بوده و هر اندازه این شاخص به صفر نزدیک‌تر باشد، نشان‌دهنده کمتر بودن شدت تجارت میان دو کشور است.^۱ البته محاسبه شدت تجاری برحسب طبقه‌بندی‌های کالایی نیز ممکن است.

د) شاخص پتانسیل تجاری^۲

روش پیشنهادی مرکز تجارت بین‌المللی (ITO) برای تخمین پتانسیل‌های تجاری میان کشورها استفاده از شاخص پتانسیل تجاری است. فرمول تخمین پتانسیل صادراتی هر کشور با کشور یا کشورهای مورد بررسی به شکل زیر است:

$$TP_{iB} = \sum_{i=1}^m \text{Min} (X_{iw}^k \text{ و } M_{Bw}^k - M_{Bi}^k)$$

k = کد کالا در طبقه‌بندی کالایی،

X_{iw} = ارزش صادرات کشور i به کل جهان،

M_{Bw} = ارزش واردات کشور یا کشورهای عضو B از جهان،

M_{Bi} = ارزش واردات کشور یا کشورهای عضو B از کشور i ،

m = تعداد کشور یا کشورهای عضو B ،

TP_{iB} = پتانسیل صادراتی کشور i در تجارت با کشور یا کشورهای عضو B .

شایان ذکر است به دلیل عدم دسترسی به اطلاعات به‌روز و قابل اعتماد از محاسبه شاخص‌های بروز

در این گزارش اجتناب شده است.

ه) شاخص اکمال تجاری^۴

یکی از اصلی‌ترین شاخص‌ها برای بررسی امکان گسترش همکاری‌های تجاری این شاخص است که نشان می‌دهد ساختارهای تجاری دو کشور تا چه اندازه مکمل یکدیگر است. به عبارت دیگر این شاخص بیان می‌کند که چه اندازه الگوی صادرات یک کشور با الگوی واردات کشور دیگر تطابق دارد و برعکس و بدین ترتیب نشان‌دهنده پتانسیل همکاری تجاری میان دو کشور است.

شاخص اکمال تجاری به شرح زیر است:

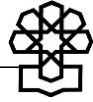
$$C_{ij} = \sum_{K=1}^n \left[\frac{X_{iw}^k}{X_{iw}^t} \cdot \frac{M_{ww}^t - M_{iw}^t}{M_{ww}^k - M_{iw}^k} \cdot \frac{M_{jw}^k}{M_{jw}^t} \right]$$

1. https://wits.worldbank.org/wits/wits/witshelp/Content/Utilities/e1.trade_indicators.htm

2. Trade Potential Index

۲. تدوین راهکار مذاکره‌ای ایران در تجارت با کشورهای عضو D8 در قالب یک موافقتنامه ترجیحات تجاری، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ص ۱۲۱.

4. Trade Complementarity Index

و نمادهای به کار رفته در آن عبارتند از:

$$C_{ij} = \text{شاخص اکمال بین دو کشور } i \text{ و } j \text{ برحسب ساختار صادرات کشور } i \text{ و واردات کشور } j$$

$$X_{iw}^k = \text{ارزش صادرات کالای } k \text{ از کشور } i \text{ به جهان،}$$

$$X_{iw}^t = \text{ارزش صادرات کشور } i \text{ به جهان،}$$

$$M_{ww}^t = \text{ارزش کل واردات جهان،}$$

$$M_{iw}^t = \text{ارزش کل واردات کشور } i \text{ از جهان،}$$

$$M_{jw}^t = \text{ارزش کل واردات کشور } j \text{ از جهان،}$$

$$M_{ww}^k = \text{ارزش واردات کالای } k \text{ جهان،}$$

$$M_{iw}^k = \text{ارزش واردات کالای } k \text{ کشور } i \text{ از جهان،}$$

$$M_{jw}^t = \text{ارزش کل واردات کشور } j \text{ از جهان،}$$

$$M_{jw}^k = \text{ارزش کل واردات کالای } k \text{ کشور } j \text{ از جهان.}$$

این شاخص در واقع با توجه به تخصص صادراتی کشور i و تخصص وارداتی کشور j نشان می‌دهد ساختار صادراتی کشور i تا چه اندازه مشابه ساختار وارداتی کشور j است.^۱ شاخص اکمال تجاری همواره بزرگ‌تر از صفر بوده و مقادیر بزرگ‌تر از یک نشان‌دهنده تشابه در الگوهای صادراتی کشور i با واردات کشور j و مقادیر کمتر از یک نشان‌دهنده عدم وجود تشابه در الگوی صادراتی کشور i با الگوی وارداتی کشور j است.

و) درجه تمرکز واردات^۲

تمرکز واردات به این معناست که واردات از چند کشور انجام شود و هر کشور نیازهای مصرفی و مواد اولیه تولیدات خود را از طریق واردات از چند کشور تأمین می‌کند. به عبارت دیگر هرچه درجه تمرکز واردات بیشتر باشد کشش واردات هم کاهش می‌یابد، زیرا توان عکس‌العمل نسبت به تغییرات شرایط عرضه‌کنندگان محدود کاهش می‌یابد. از طرف دیگر در شرایط بحرانی مثل جنگ و تحریم‌ها، تمرکز بالای واردات بسیار مخاطره‌آمیز است. برای بررسی درجه تمرکز واردات، از سهم واردات سه، پنج و ده کشور اول نسبت به کل واردات استفاده می‌شود.^۳

در جدول ۱ سهم دلاری مهم‌ترین مبادی وارداتی کشور طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۹۷ بیان شده است.

۱. سعیدی و همکاران، امکان‌سنجی ایجاد موافقتنامه تجارت ترجیحی ایران با کشورهای بریکس، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، سال بیست‌ودوم، شماره ۶۹، ۱۳۹۳، صص ۱۱-۱۲.

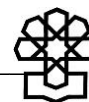
2. Import Dependence Index

۲. حمیدرضا قاسمی، فرهاد غفوری، «بررسی اثر تغییرات نرخ ارز بر کشش واردات به تفکیک کالاهای واردات کالاهای مصرفی، واسطه‌ای و سرمایه‌ای» ۱۲: کمیسیون واردات اتاق بازرگانی ایران، شماره گزارش: ۱۸۹۶۸۸، ۱۳۹۶.

جدول ۱. سهم دلاری مهم‌ترین مبادی وارداتی کشور طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۹۷ (درصد)

سال	۱۳۸۷		۱۳۸۸		۱۳۸۹		۱۳۹۰		۱۳۹۱		۱۳۹۲		۱۳۹۳		۱۳۹۴		۱۳۹۵		۱۳۹۶		۱۳۹۷	
ردیف	کشور	سهم	کشور	سهم	کشور	سهم	کشور	سهم	کشور	سهم	کشور	سهم	کشور	سهم	کشور	سهم	کشور	سهم	کشور	سهم	کشور	سهم
۱	امارات	۲۴/۰۷	امارات	۲۹/۲۴	امارات	۲۹/۹۱	امارات	۳۰/۴۲	امارات	۱۹/۸۶	امارات	۲۲/۹۸	چین	۲۴/۳۴	چین	۲۵/۴۹	چین	۲۵/۰۵	چین	۲۴/۱۴	چین	۲۴/۲۱
۲	آلمان	۹/۵۸	چین	۸/۶۹	چین	۱۰/۳۹	چین	۱۲/۹۴	چین	۱۵/۸۹	چین	۲۰/۱۸	امارات	۲۱/۴۵	امارات	۱۷/۲۶	امارات	۱۳/۳۲	امارات	۱۵/۰۶	امارات	۱۵/۴۱
۳	چین	۸/۸۲	آلمان	۸/۴۲	آلمان	۸/۱۹	جمهوری کره	۸/۲۶	جمهوری کره	۹/۳۸	هند	۸/۹۰	جمهوری کره	۸/۴۵	جمهوری کره	۹/۳۰	جمهوری کره	۸/۱۰	جمهوری کره	۶/۷۷	ترکیه	۶/۱۴
۴	سوئیس	۶/۳۲	جمهوری کره	۶/۲۵	جمهوری کره	۶/۵۴	آلمان	۵/۹۸	ترکیه	۷/۳۵	جمهوری کره	۸/۱۴	ترکیه	۷/۴۱	ترکیه	۷/۵۱	ترکیه	۶/۳۸	ترکیه	۵/۸۹	هند	۶/۰۹
۵	جمهوری کره	۵/۵۳	سوئیس	۳/۸۷	ترکیه	۴/۴۲	ترکیه	۵/۳۶	سوئیس	۶/۵۸	ترکیه	۷/۴۴	هند	۷/۲۴	هند	۵/۸۰	آلمان	۵/۹۳	آلمان	۵/۶۷	آلمان	۵/۸۰
۶	انگلستان	۳/۶۴	ترکیه	۳/۶۵	سوئیس	۴/۲۰	سوئیس	۴/۳۶	آلمان	۵/۵۱	آلمان	۴/۷۴	آلمان	۴/۷۰	سوئیس	۵/۶۵	هند	۴/۵۸	هند	۴/۱۵	سوئیس	۴/۹۴
۷	فرانسه	۳/۵۵	ایتالیا	۳/۴۳	فرانسه	۳/۵۳	فرانسه	۳/۱۳	هند	۳/۹۸	سوئیس	۴/۲۴	سوئیس	۴/۶۳	آلمان	۴/۵۸	روسیه	۳/۶۲	سوئیس	۳/۹۷	جمهوری کره	۴/۸۱
۸	ایتالیا	۳/۵۳	هند	۳/۲۴	ایتالیا	۳/۱۳	ایتالیا	۲/۹۳	هلند	۳/۹۵	هلند	۱/۸۷	ایتالیا	۲/۰۹	ایتالیا	۲/۳۰	ایتالیا	۲/۸۷	فرانسه	۳/۲۵	روسیه	۳/۱۵
۹	هند	۳/۲۵	فرانسه	۳/۰۱	ژاپن	۲/۸۱	ژاپن	۲/۲۶	روسیه	۳/۱۹	ایتالیا	۱/۷۳	هلند	۲/۰۱	فرانسه	۱/۸۶	برزیل	۲/۸۳	ایتالیا	۲/۶۳	هلند	۲/۷۲
۱۰	ترکیه	۲/۶۹	انگلستان	۲/۹۹	هند	۲/۲۸	هند	۲/۰۵	ایتالیا	۲/۱۱	انگلستان	۱/۵۹	تایوان	۱/۳۶	هلند	۱/۸۶	سوئیس	۲/۶۶	هلند	۲/۱۶	ایتالیا	۲/۶۹
	مجموع سه کشور نخست	۴۲/۴۷	-	۴۶/۳۵	-	۴۸/۴۹	-	۵۱/۶۲	-	۴۵/۱۲	-	۵۲/۰۵	-	۵۴/۲۵	-	۵۲/۰۵	-	۴۶/۴۷	-	۴۵/۹۷	-	۴۵/۷۶
	مجموع پنج کشور نخست	۵۴/۳۳	-	۵۶/۴۶	-	۵۹/۴۵	-	۶۲/۹۵	-	۵۹/۰۵	-	۶۷/۶۴	-	۶۸/۹۰	-	۶۵/۳۶	-	۵۸/۷۹	-	۵۷/۵۳	-	۵۷/۶۵
	مجموع ۱۰ کشور نخست	۷۰/۹۸	-	۷۲/۷۸	-	۷۵/۴۰	-	۷۷/۶۹	-	۷۷/۷۷	-	۸۱/۸۱	-	۸۳/۶۹	-	۸۱/۶۰	-	۷۵/۳۵	-	۷۳/۶۹	-	۷۵/۹۶

مأخذ: پایگاه اینترنتی رسمی گمرک جمهوری اسلامی ایران www.irica.gov.ir/portal/home

مطابق جدول ۱ طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۸۷ درجه تمرکز واردات کشور روند صعودی و از سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ روند نامنظمی داشته است. این وضعیت تا حدی معلول وضع تحریم‌ها از سوی آمریکا و کشورهای اروپایی است. همچنین مطابق جدول مذکور حدود ۴۲ درصد واردات طی سال‌های فوق از سه کشور و بالغ بر ۷۰ درصد آن از ۱۰ کشور انجام می‌شود که این آمار به خوبی گویای وجود تمرکز بالای واردات در ایران است.

۴. بررسی موافقتنامه‌های بازرگانی و گمرکی بعد از انقلاب

با توجه به فقدان چشم‌انداز روشن از چگونگی تعامل ایران با سازمان تجارت جهانی (WTO)، ضروری است با استفاده از گزینه‌های مشابه سازمان مزبور، مانند انواع همگرایی‌های اقتصادی منطقه‌ای با شرکای تجاری، در جهت بسط تجارت و توسعه همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی کشور اقدام شود. از سوی دیگر بررسی سابقه تصویب موافقتنامه‌های همکاری‌های اقتصادی از جمله موافقتنامه‌های بازرگانی و گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و سایر کشورها، بیانگر تعدد این قبیل موافقتنامه‌هاست به گونه‌ای که پس از انقلاب بالغ بر ۱۳۸ موافقتنامه به صورت دو یا چندجانبه بین ایران و سایر کشورها تصویب شده است.

در جدول ۲ قوانینی که بعد از انقلاب اسلامی مرتبط با موافقتنامه‌های تجاری، بازرگانی و گمرکی منعقد شده و به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده، ارائه شده است.

جدول ۲. کلیه موافقتنامه‌های دو یا چندجانبه تجاری، بازرگانی و گمرکی پس از انقلاب اسلامی^۱

ردیف	عنوان	تاریخ تصویب
موافقتنامه‌های تجاری و بازرگانی پس از انقلاب اسلامی		
۱	قانون موافقتنامه بلندمدت بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اسلامی پاکستان	۱۳۶۲.۰۱.۱۸
۲	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری دیمکراتیک خلق الجزایر	۱۳۶۳.۰۷.۰۸
۳	قانون موافقتنامه همکاری‌های تجاری، اقتصادی و فنی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت زلاندنو	۱۳۶۷.۰۲.۲۸
۴	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت مالزی	۱۳۷۱.۰۷.۰۵
۵	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری خلق چین	۱۳۷۱.۱۲.۱۸
۶	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت قطر	۱۳۷۱.۱۲.۱۸
۷	قانون موافقتنامه همکاری بازرگانی - اقتصادی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری قزاقستان	۱۳۷۴.۰۵.۰۳
۸	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری لهستان	۱۳۷۴.۰۶.۱۵
۹	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت‌های جمهوری اسلامی ایران و جمهوری چک	۱۳۷۴.۰۶.۱۵
۱۰	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت‌های جمهوری اسلامی ایران و جمهوری سوسیالیستی ویتنام	۱۳۷۴.۰۷.۱۲
۱۱	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت پادشاهی مغرب	۱۳۷۵.۰۶.۱۸

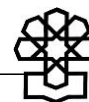
۱. در این گزارش صرفاً موافقتنامه‌های مصوب مجلس شورای اسلامی بررسی شده است.

ردیف	عنوان	تاریخ تصویب
۱۲	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اسلواک	۱۳۷۵.۰۷.۱۱
۱۳	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری کرواسی	۱۳۷۵.۰۷.۱۱
۱۴	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری فیلیپین	۱۳۷۵.۰۸.۱۳
۱۵	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ارمنستان	۱۳۷۵.۰۸.۲۰
۱۶	قانون موافقتنامه همکاری بازرگانی - اقتصادی بین دولت‌های جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ارمنستان و ترکمنستان	۱۳۷۵.۰۸.۲۰
۱۷	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت کویت	۱۳۷۶.۰۱.۱۷
۱۸	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت پادشاهی اردن هاشمی	۱۳۷۶.۰۲.۱۴
۱۹	قانون موافقتنامه همکاری‌های تجاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری بوسنی و هرزگوین	۱۳۷۶.۰۳.۱۸
۲۰	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری قرقیزستان	۱۳۷۶.۰۵.۱۴
۲۱	قانون موافقتنامه همکاری‌های بازرگانی و اقتصادی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه	۱۳۷۶.۰۷.۲۷
۲۲	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری لبنان	۱۳۷۷.۰۱.۲۶
۲۳	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری بلاروس	۱۳۷۹.۰۲.۲۱
۲۴	قانون موافقتنامه عمومی همکاری‌های اقتصادی، بازرگانی، سرمایه‌گذاری، فنی، علمی، فرهنگی، ورزشی و جوانان بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت پادشاهی عربستان سعودی	۱۳۷۹.۰۲.۲۱
۲۵	اجازه امضای موقت موافقتنامه همکاری‌های بازرگانی بین دولت‌های جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ازبکستان به وزارت بازرگانی	۱۳۷۹.۰۳.۲۵
۲۶	اجازه اقدام نسبت به امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت‌های جمهوری اسلامی ایران و جمهوری کوبا	۱۳۷۹.۰۵.۱۹
۲۷	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت‌های جمهوری اسلامی ایران و جمهوری دموکراتیک خلق کره به وزارت بازرگانی	۱۳۷۹.۰۵.۱۹
۲۸	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت‌های جمهوری اسلامی ایران و جمهوری تونس به وزارت بازرگانی	۱۳۷۹.۰۷.۱۷
۲۹	اجازه اقدام نسبت به امضای موقت موافقتنامه همکاری تجاری و اقتصادی بین دولت‌های جمهوری اسلامی ایران و جمهوری مقدونیه به وزارت بازرگانی	۱۳۷۹.۰۸.۰۸
۳۰	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی میان دولت‌های جمهوری اسلامی ایران و گینه کوناکری	۱۳۷۹.۱۱.۰۲
۳۱	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اوکراین به وزارت بازرگانی	۱۳۷۹.۱۱.۱۹
۳۲	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت‌های جمهوری اسلامی ایران و جمهوری مالی	۱۳۷۹.۱۱.۱۹
۳۳	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ترکیه	۱۳۷۹.۱۲.۰۳
۳۴	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آفریقای جنوبی	۱۳۸۰.۰۳.۲۲
۳۵	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری کوبا	۱۳۸۰.۰۳.۲۲
۳۶	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری عربی سوریه	۱۳۸۰.۰۹.۰۷
۳۷	قانون موافقتنامه همکاری‌های تجاری و اقتصادی فی‌مابین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری هند	۱۳۸۰.۱۰.۰۵
۳۸	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری تونس	۱۳۸۰.۱۰.۱۰
۳۹	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری فدرال نیجریه	۱۳۸۰.۱۰.۱۰
۴۰	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری بلغارستان	۱۳۸۰.۱۲.۱۴
۴۱	مجوز امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت ایران و دولت جمهوری تاجیکستان	۱۳۸۱.۰۲.۱۱
۴۲	مجوز وزارت بازرگانی نسبت به امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت ترکمنستان	۱۳۸۱.۰۳.۰۵
۴۳	قانون موافقتنامه همکاری قضایی در زمینه‌های حقوقی، بازرگانی، کیفری، احوال شخصیه، استرداد مجرمان و انتقال محکومان به زندان و تصفیه ترکه‌ها بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری عربی سوریه	۱۳۸۱.۰۴.۱۵
۴۴	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اوکراین	۱۳۸۱.۰۵.۱۲
۴۵	اعطای مجوز به وزارت بازرگانی جهت امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت ایران و دولت سلطنتی عمان	۱۳۸۱.۰۷.۱۷
۴۶	اعطای مجوز به وزارت بازرگانی جهت امضای موقت موافقتنامه بازرگانی دولت جمهوری اسلامی پاکستان	۱۳۸۱.۱۰.۱۸

ردیف	عنوان	تاریخ تصویب
۴۷	اعطای مجوز به وزارت بازرگانی جهت امضای مقدماتی موافقتنامه بازرگانی با دولت جمهوری آلبانی	۱۳۸۱.۱۰.۲۲
۴۸	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری تاجیکستان	۱۳۸۲.۰۲.۲۳
۴۹	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری دیمکراتیک خلق کره	۱۳۸۲.۰۲.۲۳
۵۰	قانون موافقتنامه همکاری‌های بلندمدت اقتصادی، بازرگانی، علمی، فنی و فرهنگی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت ترکمنستان	۱۳۸۲.۰۲.۲۳
۵۱	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری یمن به وزارت بازرگانی	۱۳۸۲.۰۲.۲۷
۵۲	اجازه امضای موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری غنا	۱۳۸۲.۰۴.۲۲
۵۳	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری سودان به وزارت بازرگانی	۱۳۸۲.۰۵.۱۳
۵۴	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت الجزایر	۱۳۸۲.۰۶.۱۵
۵۵	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و کنفدراسیون سوئیس به وزارت بازرگانی	۱۳۸۲.۰۷.۲۱
۵۶	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت انتقالی اسلامی افغانستان	۱۳۸۲.۱۰.۲۳
۵۷	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اسلامی پاکستان	۱۳۸۲.۱۰.۲۳
۵۸	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اندونزی	۱۳۸۲.۱۰.۲۳
۵۹	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری یمن	۱۳۸۲.۱۰.۲۳
۶۰	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت سلطنتی عمان	۱۳۸۲.۱۰.۲۳
۶۱	قانون موافقتنامه همکاری‌های اقتصادی و بازرگانی بلندمدت بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری قزاقستان	۱۳۸۲.۱۰.۲۳
۶۲	قانون موافقتنامه همکاری‌های اقتصادی، بازرگانی و فنی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت پادشاهی بحرین	۱۳۸۲.۱۰.۲۳
۶۳	قانون موافقتنامه همکاری‌های بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت ترکمنستان	۱۳۸۲.۱۰.۲۳
۶۴	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری صربستان و مونتنگرو به وزارت بازرگانی	۱۳۸۲.۱۱.۰۱
۶۵	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آذربایجان به وزارت بازرگانی	۱۳۸۳.۰۶.۲۱
۶۶	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری دیمکراتیک خلق الجزایر	۱۳۸۳.۰۸.۱۱
۶۷	قانون موافقتنامه همکاری‌های بازرگانی و اقتصادی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ازبکستان	۱۳۸۳.۰۸.۱۱
۶۸	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اوگاندا	۱۳۸۳.۰۹.۱۱
۶۹	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری قرقیزستان	۱۳۸۳.۰۹.۱۱
۷۰	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و شورای وزیران صربستان و مونتنگرو	۱۳۸۳.۰۹.۱۱
۷۱	موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری جیبوتی	۱۳۸۳.۰۹.۲۲
۷۲	مجوز امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین ایران و دولت جمهوری بولیواری ونزوئلا توسط وزارت بازرگانی	۱۳۸۳.۰۹.۲۹
۷۳	مجوز امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین ایران و دولت جمهوری زیمبابوه	۱۳۸۳.۱۱.۱۲
۷۴	اجازه امضای موقت پروتکل اصلاحی موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری دیمکراتیک اتیوپی به وزارت بازرگانی	۱۳۸۳.۱۲.۲۳
۷۵	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری غنا	۱۳۸۴.۰۲.۲۷
۷۶	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری بولیواری ونزوئلا	۱۳۸۴.۱۱.۰۹
۷۷	مجوز به وزارت دادگستری نسبت به امضای موقت پروتکل اصلاحی موافقتنامه همکاری قضایی در زمینه‌های حقوقی، بازرگانی، کیفری، احوال شخصیه، استرداد مجرمان و انتقال محکومان به زندان و تصفیه ترکه‌ها بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری عربی سوریه	۱۳۸۴.۱۱.۳۰
۷۸	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری شرقی اروگوئه	۱۳۸۵.۰۸.۳۰
۷۹	قانون موافقتنامه همکاری‌های بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت گرجستان	۱۳۸۵.۰۸.۳۰
۸۰	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آذربایجان	۱۳۸۵.۰۹.۰۷
۸۱	قانون پروتکل اصلاحات و تغییرات در موافقتنامه همکاری‌های اقتصادی و بازرگانی بلندمدت مورخ ۱۴ مهرماه ۱۳۷۸ هجری شمسی برابر با ۱۶ اکتبر ۱۹۹۹ میلادی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری قزاقستان	۱۳۸۶.۰۱.۲۹

ردیف	عنوان	تاریخ تصویب
۸۲	قانون موافقتنامه بازرگانی بین جمهوری اسلامی ایران و کنفدراسیون سوئیس	۱۳۸۶.۰۵.۰۳
۸۳	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری دموکراتیک فدرال اتیوپی و اصلاحیه آن	۱۳۸۶.۰۵.۰۷
۸۴	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری مردمی بنگلادش	۱۳۸۶.۰۵.۱۴
۸۵	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت کره	۱۳۸۶.۰۶.۰۴
۸۶	تصویبنامه درخصوص اجازه امضای مقدماتی موافقتنامه معاضدت قضایی در زمینه امور حقوقی و تجاری بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری تونس توسط وزارت بازرگانی	۱۳۸۶.۰۸.۲۰
۸۷	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری کوبا	۱۳۸۷.۰۲.۲۹
۸۸	قانون الحاقیه موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری فدرال نیجریه	۱۳۸۸.۰۱.۳۰
۸۹	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اکوادور	۱۳۹۱.۰۱.۲۰
۹۰	قانون موافقتنامه موقت تشکیل منطقه آزاد تجاری بین جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو	۱۳۹۸.۰۳.۱۹
موافقتنامه‌های گمرکی پس از انقلاب اسلامی		
۱	قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه درخصوص همکاری و کمک متقابل در امور گمرکی	۱۳۷۹.۱۲.۰۳
۲	قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری قزاقستان در مورد همکاری و کمک متقابل در مسائل گمرکی	۱۳۸۰.۱۲.۱۴
۳	قانون موافقتنامه دوجانبه در مورد همکاری گمرکی بین گمرک جمهوری اسلامی ایران و هیئت مرکزی مالیات غیرمستقیم و گمرک اداره درآمد وزارت دارایی دولت جمهوری هند	۱۳۸۰.۱۲.۱۴
۴	قانون موافقتنامه دوجانبه در مورد کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی به منظور جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ارمنستان	۱۳۸۲.۰۲.۲۳
۵	قانون موافقتنامه همکاری و کمک‌های متقابل در مورد موضوعات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ترکیه	۱۳۸۲.۱۰.۲۳
۶	قانون موافقتنامه دوجانبه درخصوص کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری بلغارستان	۱۳۸۳.۰۸.۰۳
۷	قانون موافقتنامه دوجانبه در مورد کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ترکمنستان	۱۳۸۳.۰۸.۰۳
۸	قانون موافقتنامه دوجانبه در مورد کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری سودان	۱۳۸۳.۰۸.۰۳
۹	قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آذربایجان درخصوص همکاری و کمک متقابل در امور گمرکی	۱۳۸۳.۰۸.۰۵
۱۰	قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و هیئت وزیران اوکراین درخصوص همکاری متقابل در مورد موضوعات گمرکی	۱۳۸۳.۰۸.۰۵
۱۱	قانون موافقتنامه دوجانبه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری کوبا در مورد کمک متقابل اداری و تحقیقاتی برای اجرای صحیح قانون امور گمرکی و جلوگیری از تخلفات گمرکی و مبارزه با آنها	۱۳۸۳.۰۸.۰۵
۱۲	قانون موافقتنامه دوجانبه در مورد کمک متقابل اداری و تحقیقاتی برای اجرای صحیح قانون امور گمرکی و جلوگیری از تخلفات گمرکی و مبارزه با آنها بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری یونان	۱۳۸۳.۰۸.۰۵
۱۳	قانون موافقتنامه دوجانبه در مورد کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قوانین گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت پادشاهی بلژیک	۱۳۸۳.۰۸.۰۶
۱۴	قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اتریش در مورد کمک و همکاری دوجانبه در مسائل گمرکی	۱۳۸۳.۰۹.۲۲

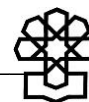
ردیف	عنوان	تاریخ تصویب
۱۵	قانون موافقتنامه دوجانبه در مورد کمک متقابل اداری و تحقیقاتی برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری از تخلفات گمرکی و مبارزه با آنها بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اسلامی پاکستان	۱۳۸۴.۰۵.۰۹
۱۶	قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ایتالیا در مورد کمک متقابل اداری برای جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی	۱۳۸۵.۰۱.۱۶
۱۷	قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری لبنان در مورد همکاری و کمک متقابل در مسائل گمرکی	۱۳۸۵.۰۱.۱۶
۱۸	قانون موافقتنامه کمک اداری و همکاری دوجانبه در مسائل گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری تونس	۱۳۸۵.۰۱.۱۶
۱۹	قانون موافقتنامه کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری قرقیزستان	۱۳۸۵.۰۱.۱۶
۲۰	قانون موافقتنامه در مورد همکاری و کمک متقابل اداری در موضوعات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری بلاروس	۱۳۸۶.۰۲.۰۵
۲۱	قانون موافقتنامه دوجانبه در مورد کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و برای جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری تاجیکستان	۱۳۸۶.۰۴.۳۱
۲۲	قانون موافقتنامه کمک و همکاری دوجانبه در مسائل گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت افغانستان	۱۳۸۶.۰۴.۳۱
۲۳	قانون موافقتنامه کمک و همکاری دوجانبه در مسائل گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری صربستان و دولت جمهوری مونته‌نگرو	۱۳۸۶.۰۵.۰۹
۲۴	قانون موافقتنامه کمک متقابل اداری در امور گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری عربی سوریه	۱۳۸۶.۰۵.۱۴
۲۵	قانون موافقتنامه کمک متقابل اداری در موضوعات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اندونزی	۱۳۸۶.۰۵.۲۸
۲۶	قانون موافقتنامه کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت کشور قطر	۱۳۸۶.۰۶.۰۴
۲۷	اجازه امضای موقت موافقتنامه دوجانبه در مورد کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و جمهوری مقدونیه	۱۳۷۹.۰۶.۱۳
۲۸	مجوز امضای موقت به وزارت امور اقتصادی و دارایی در مورد موافقتنامه کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت ایران و دولت‌های جمهوری ترکمنستان و تاجیکستان	۱۳۸۱.۰۲.۱۱
۲۹	مجوز وزارت امور اقتصادی و دارایی جهت امضای موقت موافقتنامه کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت ایران و دولت‌های پادشاهی اسپانیا و بحرین	۱۳۸۱.۰۴.۱۲
۳۰	مجوز وزارت امور اقتصادی و دارایی نسبت به امضای موقت موافقتنامه کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت ایران و دولت‌های جمهوری آلبانی، سوریه و تونس	۱۳۸۱.۰۴.۲۶
۳۱	تصویب مجوز به وزارت امور اقتصادی و دارایی جهت امضای موقت موافقتنامه کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت ایران و دولت‌های جمهوری فیلیپین و پادشاهی تایلند	۱۳۸۱.۰۵.۰۹
۳۲	تصویبنامه راجع به امضای موقت موافقتنامه همکاری‌های گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ایتالیا	۱۳۸۱.۰۶.۲۰
۳۳	اجازه امضای موقت موافقتنامه کمک متقابل اداری در امور گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت انگلستان به وزارت امور اقتصادی و دارایی	۱۳۸۳.۰۹.۲۳
۳۴	اجازه امضای مقدماتی موافقتنامه گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری گرجستان به وزارت امور اقتصادی و دارایی	۱۳۸۳.۱۰.۱۲
۳۵	اجازه امضای مقدماتی موافقتنامه گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری لهستان به وزارت امور اقتصادی و دارایی	۱۳۸۳.۱۰.۱۲

ردیف	عنوان	تاریخ تصویب
۳۶	مجوز امضای موقت موافقتنامه کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی بین ایران و کرواسی به وزارت امور اقتصادی و دارایی	۱۳۸۲.۰۸.۱۱
۳۷	مجوز امضای موقت موافقتنامه کمک متقابل اداری و مبارزه با تخلفات گمرکی بین ایران و افغانستان به وزارت امور اقتصادی و دارایی	۱۳۸۲.۰۸.۲۶
۳۸	اجازه به وزارت امور اقتصادی و دارایی نسبت به امضای موقت موافقتنامه کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت کشور قطر	۱۳۸۵.۰۲.۳۱
۳۹	اجازه به وزارت امور اقتصادی و دارایی نسبت به امضای موقت موافقتنامه کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت پادشاهی اردن هاشمی	۱۳۸۵.۰۶.۰۸
۴۰	لایحه موافقتنامه کمک اداری و همکاری دوجانبه در مسائل گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری تونس	۱۳۸۵.۰۱.۱۶
۴۱	قانون موافقتنامه دوجانبه در زمینه کمک متقابل اداری در امور گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری دموکراتیک فدرال اتیوپی	۱۳۸۶.۰۶.۰۵
۴۲	قانون موافقتنامه همکاری‌های گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری دموکراتیک خلق الجزایر	۱۳۸۸.۰۳.۲۴
۴۳	قانون موافقتنامه دوجانبه در زمینه کمک متقابل اداری در امور گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری فدرال نیجریه	۱۳۸۸.۰۶.۱۵
۴۴	قانون موافقتنامه کمک و همکاری متقابل در مورد موضوعات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری خلق چین	۱۳۹۱.۰۱.۱۵
۴۵	قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت کویت در زمینه کمک و همکاری متقابل در امور گمرکی	۱۳۹۴.۰۲.۲۳
۴۶	قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه در زمینه همکاری و کمک متقابل اداری در امور گمرکی	۱۳۹۵.۰۹.۰۲
۴۷	قانون موافقتنامه کمک متقابل اداری در امور گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آذربایجان	۱۳۹۵.۰۹.۰۳
۴۸	موافقتنامه همکاری و کمک متقابل اداری در امور گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری کره	۱۳۹۵.۰۹.۰۳

مأخذ: سامانه قوانین و مقررات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به آدرس: <http://rc.majlis.ir/fa/law/search>

همان‌گونه که مشاهده می‌شود **تعداد موافقتنامه‌های تجاری، بازرگانی و گمرکی دو یا چندجانبه که پس از انقلاب با سایر کشورها منعقد شده، ۱۳۸ موافقتنامه است که با ۶۹ کشور منعقد شده است.** با برخی کشورها یک موافقتنامه و با بعضی کشورها بیش از یک موافقتنامه بازرگانی و گمرکی طی سال‌های مختلف و در دولت‌های مختلف به امضا رسیده است.

در جدول ۳ و نمودار ۱ لیست کشورهایی که دارای موافقتنامه بازرگانی، گمرکی یا تجارت ترجیحی به صورت دو یا چندجانبه با ایران هستند و تعداد موافقتنامه‌ها با هر کشور به ترتیب ارائه شده است. در این جدول آمار موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی (۱۰ مورد) و نیز موافقتنامه سه‌جانبه (۱۰ مورد) به موافقتنامه‌های مذکور در جدول ۲ اضافه شده است (یعنی یک موافقتنامه بین ایران و دو کشور دیگر، به دلیل تفکیک کشورها دو بار محاسبه شده است) و تعداد کل موافقتنامه به عدد ۱۵۸ مورد رسیده است.

جدول ۳. تعداد موافقتنامه‌های بازرگانی، گمرکی و تجارت ترجیحی دو یا چندجانبه بعد از انقلاب تاکنون

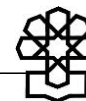
ردیف	کشور	تعداد موافقتنامه	ردیف	کشور	تعداد موافقتنامه
۱	تونس	۷	۳۶	کره شمالی	۲
۲	ترکمنستان	۶	۳۷	گرجستان	۲
۳	پاکستان	۶	۳۸	لبنان	۲
۴	سوریه	۶	۳۹	لهستان	۲
۵	قزاقستان	۵	۴۰	مقدونیه	۲
۶	الجزایر	۴	۴۱	هند	۲
۷	آذربایجان	۴	۴۲	یمن	۲
۸	روسیه	۴	۴۳	آلبانی	۲
۹	قرقیزستان	۴	۴۴	فیلیپین	۲
۱۰	ارمنستان	۴	۴۵	بنگلادش	۲
۱۱	کوبا	۴	۴۶	بوسنی و هرزگوین	۲
۱۲	تاجیکستان	۴	۴۷	سريلانکا	۲
۱۳	اتیوپی	۳	۴۸	اسپانیا	۱
۱۴	افغانستان	۳	۴۹	اروگوئه	۱
۱۵	اوکراین	۳	۵۰	بحرین	۱
۱۶	صربستان	۳	۵۱	اسلوک	۱
۱۷	قطر	۳	۵۲	اکوادور	۱
۱۸	نیجریه	۳	۵۳	اوگاندا	۱
۱۹	بلاروس	۳	۵۴	آفریقای جنوبی	۱
۲۰	مونتنگرو	۳	۵۵	بحرین	۱
۲۱	اردن	۲	۵۶	انگلستان	۱
۲۲	ازبکستان	۲	۵۷	بلژیک	۱
۲۳	اندونزی	۲	۵۸	جیبوتی	۱
۲۴	ایتالیا	۲	۵۹	چک	۱
۲۵	بلغارستان	۲	۶۰	زلاندنو	۱
۲۶	ونزوئلا	۲	۶۱	زیمبابوه	۱
۲۷	ترکیه	۲	۶۲	عربستان سعودی	۱
۲۸	چین	۲	۶۳	تایلند	۱
۲۹	سودان	۲	۶۴	گینه کوناکری	۱
۳۰	سوئیس	۲	۶۵	مالزی	۱
۳۱	عمان	۲	۶۶	مالی	۱
۳۲	غنا	۲	۶۷	مغرب	۱
۳۳	کرواسی	۲	۶۸	ویتنام	۱
۳۴	کره جنوبی	۲	۶۹	یونان	۱
۳۵	کویت	۲		مجموع	۱۵۸

مأخذ: همان.

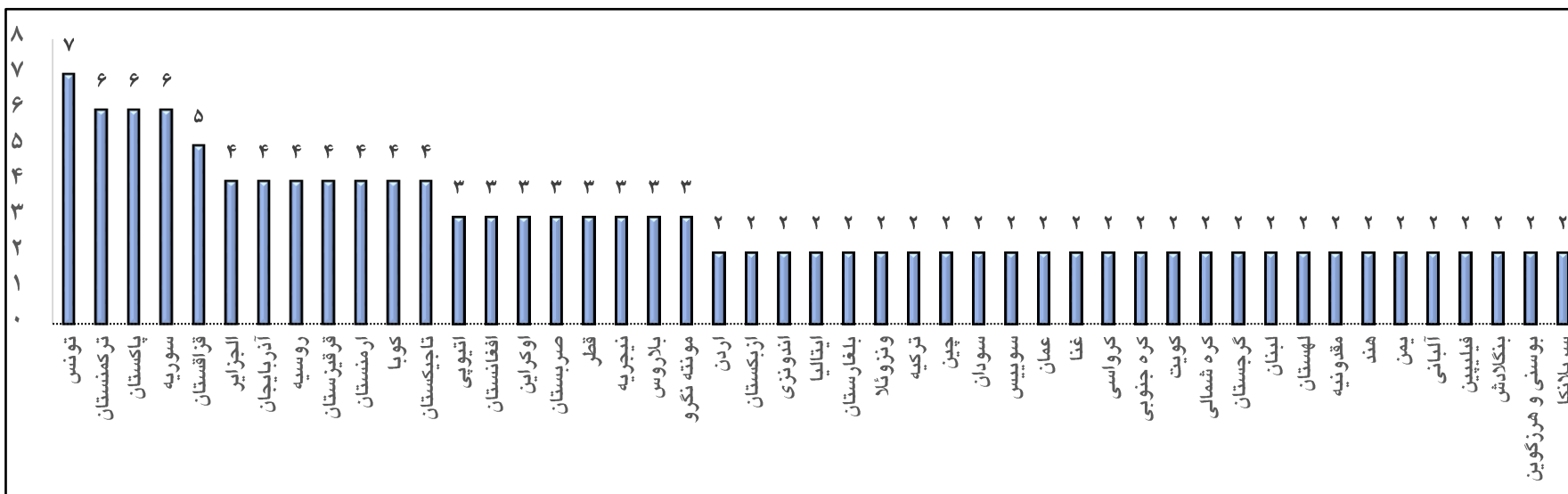
مطابق با اطلاعات ارائه شده در نمودار ۱ و جدول ۳، بیشترین تعداد موافقتنامه با کشورهای تونس (۷ موافقتنامه)، پاکستان، ترکمنستان و سوریه (۶ موافقتنامه) بوده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۵ از منظر تراز تجاری، پاکستان بین رتبه‌های ۱۲ تا ۱۶م قرار داشته است.^۱

بررسی وضعیت کشورهای عمده طرف تجارت با ایران حاکی از انعقاد موافقتنامه‌های فوق بدون در نظر گرفتن مؤلفه حجم تجارت فی‌مابین دو کشور است. همان‌گونه که در جدول ۳ مشاهده می‌شود براساس آمار منتشر شده توسط مراجع رسمی، طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۷، شرکای عمده تجاری ایران تقریباً ثابت بوده‌اند و بیشترین حجم تجارت (مجموع واردات و صادرات) به ترتیب مربوط به کشورهای امارات متحده عربی، چین، ترکیه، کره جنوبی و عراق می‌باشند. اما به‌رغم حجم بالای تجارت با کشورهای امارات متحده عربی و عراق، تاکنون هیچ‌گونه موافقتنامه بازرگانی و یا گمرکی با آنها منعقد نشده است. همچنین با کشورهای چین و ترکیه، تعداد موافقتنامه‌ها بسیار اندک است.

۱. لازم به توضیح است از ۱۵۸ مورد مجموع موافقتنامه، ۱۳۶ مورد از موافقتنامه‌ها دو مورد و و بیشتر بوده است (نمودار ۱) و ۲۲ مورد موافقتنامه یک موردی بوده است (جدول ۳).

نمودار ۱. تعداد موافقتنامه‌های بازرگانی و گمرکی دو یا چندجانبه منعقد شده میان ایران و سایر کشورهای دارای دو موافقتنامه و بیشتر

مأخذ: یافته‌های محقق.

۵. بررسی موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی

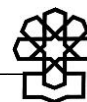
یکی از راهکارهای توسعه مبادلات تجاری با کشورهای هدف، انعقاد موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی دوجانبه است، رویکرد کشور از ابتدای انقلاب تاکنون افزایش انعقاد این گونه توافقنامه‌ها به جای الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی (WTO) بوده است. به‌ویژه در دهه اخیر که مناسبات تجاری ایران با اروپا دچار نوسان‌های جدی شد و متعاقباً تحریم‌های بین‌المللی تشدید شد، یکی از سازوکارهای برون‌رفت از فشار تحریم‌های بین‌المللی و توسعه تعاملات دیپلماتیک، انعقاد توافقنامه‌های تجارت ترجیحی بوده که در دستور کار مسئولان سیاسی و اقتصادی کشور قرار گرفت.

اهداف اقتصادی - تجاری که از انعقاد موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی دنبال می‌شود عبارتند از: توسعه بازار داخلی، ایجاد امکان استفاده از صرفه‌های ناشی از مقیاس، تخصص‌گرایی در سطح منطقه، جذب سرمایه‌گذاری، توسعه رقابت و کسب تجربه برای حضور در مذاکرات جدی‌تر تجاری در سطح چندجانبه. همچنین برخی اهداف سیاسی - امنیتی نیز از انعقاد این موافقتنامه‌ها دنبال می‌شود، از جمله افزایش ثبات سیاسی، افزایش قدرت چانه‌زنی در سطح بین‌المللی و تلاش برای رسیدن به اهدافی که در سطوح چندجانبه قابل دستیابی نیستند.

علاوه بر موارد فوق از طریق انعقاد موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی می‌توان در راستای تضمین تأمین کالاهای اساسی و استراتژیک از شرکای عمده تجاری و اهداف دیگری همچون مشروط کردن انعقاد موافقتنامه‌های بازرگانی کشور به پیمان‌های پولی دوجانبه در راستای کاهش فشار تحریم‌ها بهره برد. به عبارت دیگر اعطای کلیه تخفیفات و ترجیحات در موافقتنامه‌های ترجیحی و یا تجارت آزاد را می‌توان به انجام تجارت از طریق پول‌های ملی دو یا چند کشور طرف توافق منوط کرد.

گسترش همگرایی‌های اقتصادی براساس موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی، مراحل مختلفی دارد که کاهش موانع تعرفه‌ای، اولین مرحله این همگرایی‌هاست. یک طرح همگرایی می‌تواند با حذف کامل موانع گمرکی برای مبادله کالا و جابه‌جایی عوامل تولید گسترش یافته و درنهایت تا آنجا پیش رود که کشورهای عضو، سیاست‌های اقتصادی مشترکی اتخاذ کنند.

اگرچه تصویب قوانین موافقتنامه بازرگانی بین ایران و شرکای تجاری به‌عنوان نماد اراده مقامات کشور در گسترش روابط تجاری با شریک تجاری است اما تبلور عملی آن را بایستی در اقدام‌های عمیق‌تر و تخصصی‌تر مانند انعقاد موافقتنامه‌های دسترسی به بازار مانند تجارت ترجیحی و آزاد (آن هم نه فقط کاهش تعرفه تعداد محدودی از کالاها)، انتخاب صحیح شریک تجاری و پوشش طیف وسیع‌تری از کالاهای تجاری نمود یابد. همچنین این اقدام‌ها نباید فقط معطوف به کاهش موانع تعرفه‌ای باشد بلکه باید موانع غیرتعرفه‌ای را نیز شامل شود و در قالب همین موافقتنامه‌ها پس از بررسی میزان تجارت دوجانبه بالقوه و تعیین کالاها یا خدمات مناسب در جهت ارتقای تجارت دوجانبه، اقدامات تسهیل تجارت در زمینه‌های

گمرکی، حمل و نقل، سرمایه‌گذاری مشترک، استانداردها، حل و فصل اختلاف‌ها و... پیگیری شود.

واقعیت آن است که کشورهای طرف تجاری، حساب ویژه‌ای روی توسعه روابط تجاری براساس قوانین کلی موافقتنامه بازرگانی باز نمی‌کنند چراکه به دلیل کلان بودن و دربرگرفتن تمامی صنایع، چندان قابل پیگیری نیست. اما اگر تمرکز موافقتنامه‌های فوق بر صنایع، گروه‌های کالایی و بخش‌های خاص بوده و در چارچوب ضوابط بین‌المللی باشد، از سوی دو کشور قابل پیگیری است و مورد استقبال طرفین قرار می‌گیرد.

به‌علاوه اگرچه اصل انعقاد توافقنامه ترجیحات تعرفه‌ای با توجه به مبانی نظری مثبت ارزیابی می‌شود، اما باید جهت‌گیری سیاست‌های تجاری در صنایع مختلف مشخص شود. از جمله اینکه کدام یک از صنایع نیاز به حمایت تعرفه‌ای دارند و برای چه دوره زمانی این حمایت باید استمرار داشته باشد؟ کدام صنایع آمادگی ورود به رقابت با تولیدات مشابه خارجی را دارند؟ علت ناتوانایی رقابت برخی صنایع با کالاهای مشابه خارجی چیست؟ و...

شرکای تجاری دارای موافقتنامه تجارت ترجیحی با کشور در جدول ۴ نشان داده شده است.

جدول ۴. کشورهای شریک تجاری دارای موافقتنامه تجارت ترجیحی و تجارت آزاد با ایران و تعداد اقلام ترجیحی اعطا و دریافت شده

ردیف	کشور	تعداد اقلام دارای ترجیحات تعرفه‌ای اعطایی به کشور مقابل و دریافتی از کشور مقابل	تاریخ تصویب
۱	ازبکستان	۲۷ ردیف اعطایی - ۲۷ ردیف دریافتی	۱۳۸۴/۰۳/۲۱
۲	پاکستان	۳۰۹ ردیف اعطایی - ۳۳۸ ردیف دریافتی	۱۳۸۵/۰۳/۰۲
۳	تونس	۲۶۸ ردیف اعطایی - ۱۷۹ ردیف دریافتی	۱۳۸۶/۰۸/۲۷
۴	سوریه	موافقتنامه تجارت آزاد	۱۳۸۷/۰۵/۰۶
۵	کوبا	۴۴ ردیف اعطایی - ۸۸ ردیف دریافتی	۱۳۸۷/۰۲/۲۹
۶	قرقیزستان	۲۹۰ ردیف اعطایی - ۳۰۲ ردیف دریافتی	۱۳۸۸/۰۹/۳۰
۷	بوسنی و هرزگوین	۱۷۰ ردیف اعطایی - ۱۷۰ ردیف دریافتی	۱۳۸۸/۰۶/۱۵
۸	بلاروس	۹۶ ردیف اعطایی - (موافقتنامه یک‌طرفه)	۱۳۹۱/۰۵/۱۱
۹	ترکیه	۱۲۵ ردیف اعطایی - ۱۳۶۹ ردیف دریافتی	۱۳۹۳/۰۳/۱۸
۱۰	افغانستان	۵ کد اعطایی - (موافقتنامه یک‌طرفه)	۱۳۹۵

مأخذ: ناقب، حسن، بررسی موافقتنامه‌های تجاری دوجانبه بین ایران و شرکای تجاری، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۹۷.

مطابق جدول ۴ پس از انقلاب، ۹ موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی با کشورهای ازبکستان، پاکستان، تونس، کوبا، قرقیزستان، بوسنی و هرزگوین، بلاروس، ترکیه و افغانستان و تعداد ۱ موافقتنامه تجارت آزاد نیز با کشور سوریه منعقد شده است (در مجموع ۱۰ موافقتنامه) که حاوی نکات ذیل است:

۱. از لحاظ نوع موافقتنامه‌ها، به‌جز موافقتنامه تجارت آزاد با سوریه، مابقی موافقتنامه‌ها به‌صورت تجارت ترجیحی است. یعنی هم تعداد کالاهای مشمول کاهش تعرفه‌ای و هم مقدار کاهش‌ها بسیار محدود بوده است.

۲. به‌رغم افزایش تعداد موافقتنامه‌ها و در نتیجه افزایش اقلام برخوردار از تخفیفات تعرفه‌ای طی دهه اخیر، بررسی اقلام مشمول تخفیف تعرفه‌ای (اعطایی و دریافتی) حاکی از آن است که اقلام مذکور از لحاظ تعداد و ارزش صادراتی مبتنی بر اهمیت آنها در سبد صادراتی کشور نبوده است، به‌طوری‌که در عمل بخش اعظم تجارت بالفعل ایران با شرکای تجاری را پوشش نداده است (ثاقب، ۱۳۹۷).

۳. براساس جدول فوق بیشترین اقلام مشمول ترجیحات تعرفه‌ای اعطایی و دریافتی (در مجموع) مربوط به کشور ترکیه است. فرایند انعقاد این موافقتنامه و اقلام کالایی مشمول تخفیفات دریافتی و اعطایی، مباحثات زیادی را در مجامع کارشناسی و سیاستگذاری در پی داشت که مشروح مواضع موافقان و مخالفان در گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس با عنوان «بررسی توافقنامه تجارت ترجیحی میان ایران و ترکیه» (شماره مسلسل ۱۴۷۳۰) ارائه شده است.

درخصوص گزارش عملکرد موافقتنامه‌های فوق می‌توان عنوان کرد که تاکنون بررسی جامعی از سوی دستگاه‌های متولی (مانند سازمان توسعه تجارت) مبنی بر آثار مثبت یا منفی این‌گونه توافقنامه‌ها بر تجارت خارجی کشور انجام و منتشر نشده است. با این حال با توجه به اینکه کشورهایی که با آنها توافقنامه تجارت ترجیحی منعقد شده اغلب جزو بازارهای عمده صادراتی ایران نیستند، می‌توان پیش‌بینی کرد که انعقاد این‌گونه توافقات در توسعه تجارت خارجی کشور نقش و سهم عمده‌ای نداشته است و به تغییری در ساختار تجاری کشور منجر نشده‌اند.

۶. بررسی وضعیت همکاری‌های تجاری ایران

میانگین واردات و صادرات طی سال‌های ۱۳۹۷-۱۳۸۹ و تعداد موافقتنامه‌هایی که با هریک از ۳۰ شریک عمده تجاری کشور از ابتدای انقلاب تاکنون منعقد شده در جدول ۵ ارائه شده است. مطابق جدول ۵ از میان ۳۰ کشور عمده طرف تجاری، با ۱۶ کشور موافقتنامه بازرگانی و گمرکی منعقد شده که البته با برخی کشورها تعداد این موافقتنامه‌ها بیش از یکی است. در میان کشورهای فوق بیشترین تعداد موافقتنامه با کشور پاکستان با ۶ موافقتنامه بوده است؛ این در حالی است که این کشور طی سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۰ به‌طور متوسط پانزدهمین شریک تجاری ایران بوده است.

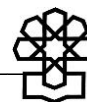
جدول ۵. بررسی انعقاد موافقتنامه‌های گمرکی و بازرگانی با ۳۰ کشور عمده

(ارقام به میلیون دلار)

طرف تجاری طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۷

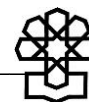
ردیف	کشور	مجموع واردات و صادرات طی دوره هشت ساله ۱۳۸۹-۱۳۹۷	میانگین سالیانه واردات و صادرات	عنوان موافقتنامه‌ها	تعداد موافقتنامه	تاریخ
۱	امارات متحده عربی	۱۲۹,۴۴۲	۱۶,۱۸۰	بعد از انقلاب هیچ موافقتنامه دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی با کشور منعقد نشده است	-	-
۲	چین	۱۱۱,۳۲۱	۱۳,۹۱۵	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری خلق چین	۲	۱۳۷۱.۱۲.۱۸
				قانون موافقتنامه کمک و همکاری متقابل در مورد موضوع‌های گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری خلق چین		۱۳۹۱.۰۱.۱۵
۳	جمهوری کره	۴۴,۱۷۰	۵,۵۲۱	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت کره	۲	۱۳۸۶.۰۶.۰۴
				موافقتنامه همکاری و کمک متقابل اداری در امور گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری کره		۱۳۹۵.۰۹.۰۳
۴	ترکیه	۴۳,۹۹۲	۵,۴۹۰	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ترکیه	۲	۱۳۷۹.۱۲.۰۳
				قانون موافقتنامه همکاری و کمک‌های متقابل در مورد موضوع‌های گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ترکیه		۱۳۸۲.۱۰.۲۳
۵	عراق	۴۱,۵۲۴	۵,۱۹۱	بعد از انقلاب هیچ موافقتنامه دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی با کشور منعقد نشده است	-	--
۶	هند	۳۹,۴۸۷	۴,۹۳۶	قانون موافقتنامه همکاری‌های تجاری و اقتصادی فی‌مابین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری هند	۲	۱۳۸۰.۱۰.۰۵
				قانون موافقتنامه دوجانبه در مورد همکاری گمرکی بین گمرک جمهوری اسلامی ایران و هیئت مرکزی مالیات غیرمستقیم و گمرک اداره درآمد وزارت دارایی دولت جمهوری هند		۱۳۸۰.۱۲.۱۴
۷	آلمان	۲۵,۸۵۱	۳,۲۳۱	بعد از انقلاب هیچ موافقتنامه دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی با کشور منعقد نشده است	-	--

ردیف	کشور	مجموع واردات و صادرات طی دوره هشت ساله ۱۳۸۹-۱۳۹۷	میانگین سالیانه واردات و صادرات	عنوان موافقتنامه‌ها	تعداد موافقتنامه	تاریخ
۸	افغانستان	۱۹،۳۶۱	۲،۴۲۰	مجوز امضای موقت موافقتنامه کمک متقابل اداری و مبارزه با تخلفات گمرکی بین ایران و افغانستان به وزارت امور اقتصادی و دارایی	۳	۱۳۸۲.۰۸.۲۶
				قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت انتقالی اسلامی افغانستان		۱۳۸۲.۱۰.۲۳
				قانون موافقتنامه کمک و همکاری دوجانبه در مسائل گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت افغانستان		۱۳۸۶.۰۴.۳۱
۹	سوئیس	۱۸،۵۶۰	۲،۳۲۰	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و کنفدراسیون سوئیس به وزارت بازرگانی	۲	۱۳۸۲.۰۷.۲۱
				قانون موافقتنامه بازرگانی بین جمهوری اسلامی ایران و کنفدراسیون سوئیس		۱۳۸۶.۰۵.۰۳
۱۰	ایتالیا	۱۳،۱۴۶	۱،۶۴۳	تصویبنامه راجع به امضای موقت موافقتنامه همکاری‌های گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ایتالیا	۲	۱۳۸۱.۰۶.۲۰
				قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ایتالیا در مورد کمک متقابل اداری برای جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی		۱۳۸۵.۰۱.۱۶
۱۱	فرانسه	۹،۶۰۷	۱،۲۰۱	بعد از انقلاب هیچ موافقتنامه دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی با کشور منعقد نشده است	-	--
۱۲	فدراسیون روسیه	۹،۵۸۶	۱،۱۹۸	قانون موافقتنامه همکاری‌های بازرگانی و اقتصادی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه	۳	۱۳۷۶.۰۷.۲۷
				قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه در خصوص همکاری و کمک متقابل در امور گمرکی		۱۳۷۹.۱۲.۰۳
				قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه در زمینه همکاری و کمک متقابل اداری در امور گمرکی		۱۳۹۵.۰۹.۰۲
۱۳	هلند	۹،۴۷۹	۱،۱۸۵	بعد از انقلاب هیچ موافقتنامه دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی با کشور منعقد نشده است	-	--

ردیف	کشور	مجموع واردات و صادرات طی دوره هشت ساله ۱۳۸۹-۱۳۹۷	میانگین سالیانه واردات و صادرات	عنوان موافقتنامه‌ها	تعداد موافقتنامه	تاریخ
۱۴	ژاپن	۹،۲۸۰	۱،۱۶۰	بعد از انقلاب هیچ موافقتنامه دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی با کشور منعقد نشده است	-	--
۱۵	پاکستان	۸،۰۳۳	۱،۰۰۴	قانون موافقتنامه بلندمدت بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اسلامی پاکستان	۶	۱۳۶۲.۰۱.۱۸
				قانون موافقتنامه کشتیرانی تجاری دریایی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اسلامی پاکستان		۱۳۷۵.۰۶.۲۷
				اعطای مجوز به وزارت بازرگانی جهت امضای موقت موافقتنامه بازرگانی دولت جمهوری اسلامی پاکستان		۱۳۸۱.۱۰.۱۸
				قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اسلامی پاکستان		۱۳۸۲.۱۰.۲۳
				قانون موافقتنامه دوجانبه در مورد کمک متقابل اداری و تحقیقاتی برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری از تخلفات گمرکی و مبارزه با آنها بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اسلامی پاکستان		۱۳۸۴.۰۵.۰۹
				قانون موافقتنامه تجارت ترجیحی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اسلامی پاکستان		۱۳۸۵.۰۳.۰۲
۱۶	سنگاپور	۷،۰۷۹	۸۸۵	بعد از انقلاب هیچ موافقتنامه دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی با کشور منعقد نشده است	-	--
۱۷	تایوان	۶،۶۸۴	۸۳۶	بعد از انقلاب هیچ موافقتنامه دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی با کشور منعقد نشده است	-	--
۱۸	ترکمنستان	۵،۵۹۶	۷۰۰	قانون موافقتنامه همکاری بازرگانی - اقتصادی بین دولت‌های جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ارمنستان و ترکمنستان	۶	۱۳۷۵.۰۸.۲۰
				مجاز وزارت بازرگانی نسبت به امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت ترکمنستان		۱۳۸۱.۰۳.۰۵
				قانون موافقتنامه همکاری‌های بلندمدت اقتصادی، بازرگانی، علمی، فنی و فرهنگی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت ترکمنستان		۱۳۸۲.۰۲.۲۳

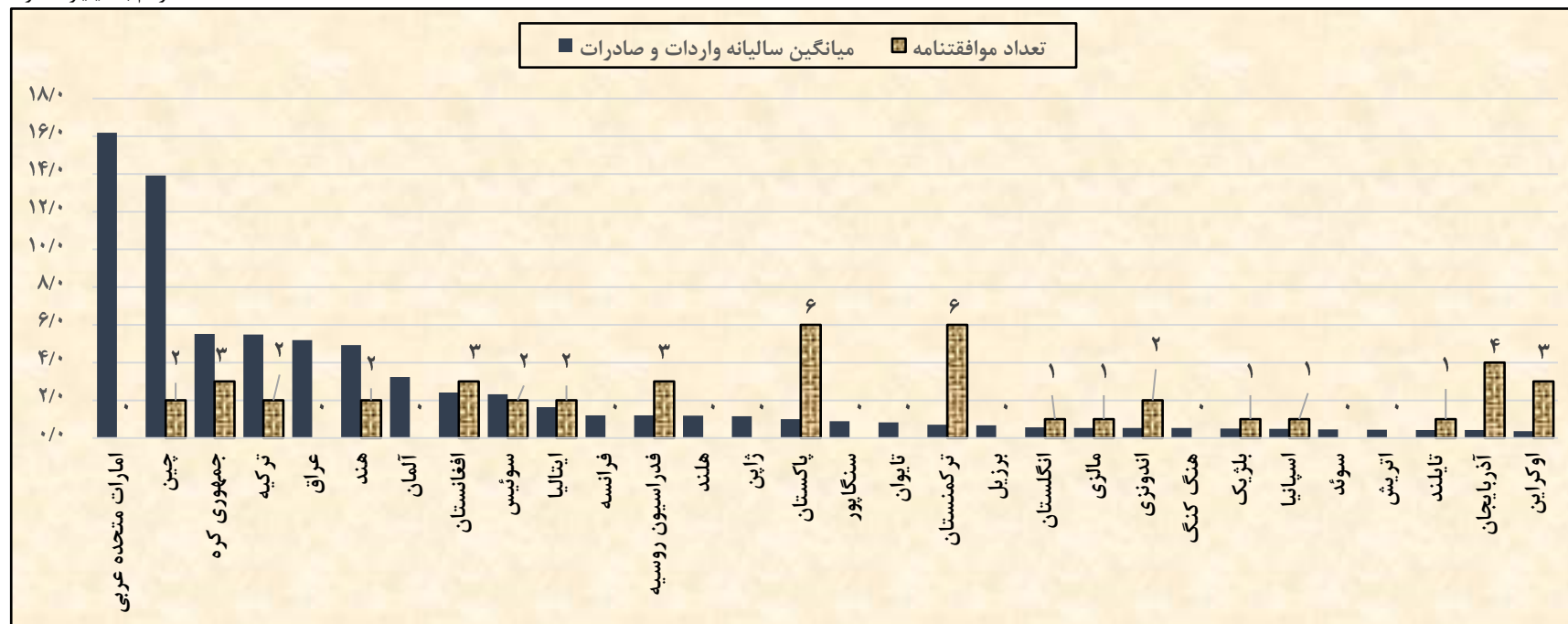
ردیف	کشور	مجموع واردات و صادرات طی دوره هشت ساله ۱۳۸۹-۱۳۹۷	میانگین سالیانه واردات و صادرات	عنوان موافقتنامه‌ها	تعداد موافقتنامه	تاریخ
				قانون موافقتنامه همکاری‌های بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت ترکمنستان		۱۳۸۲.۱۰.۲۳
				قانون موافقتنامه دوجانبه در مورد کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ترکمنستان		۱۳۸۳.۰۸.۰۳
				مجوز امضای موقت به وزارت امور اقتصادی و دارایی در مورد موافقتنامه کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت ایران و دولت‌های جمهوری ترکمنستان و تاجیکستان		۱۳۸۱.۰۲.۱۱
۱۹	برزیل	۵،۴۴۲	۶۸۰	بعد از انقلاب هیچ موافقتنامه دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی با کشور منعقد نشده است	-	--
۲۰	انگلستان	۴،۵۵۷	۵۷۰	اجازه امضای موقت موافقتنامه کمک متقابل اداری در امور گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت انگلستان به وزارت امور اقتصادی و دارایی	۱	۱۳۸۳.۰۹.۲۳
۲۱	مالزی	۴،۲۹۵	۵۳۷	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت مالزی	۱	۱۳۷۱.۰۷.۰۵
۲۲	اندونزی	۴،۲۵۴	۵۳۲	قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اندونزی	۲	۱۳۸۲.۱۰.۲۳
				قانون موافقتنامه کمک متقابل اداری در موضوع‌های گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اندونزی		۱۳۸۶.۰۵.۲۸
۲۳	هنگ کنگ	۴،۲۴۱	۵۳۰	بعد از انقلاب هیچ موافقتنامه دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی با کشور منعقد نشده است	-	--
۲۴	بلژیک	۴،۰۷۵	۵۰۹	قانون موافقتنامه دوجانبه در مورد کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قوانین گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت پادشاهی بلژیک	۱	۱۳۸۳.۰۸.۰۶
۲۵	اسپانیا	۳،۹۶۲	۴۹۵	مجوز وزارت امور اقتصادی و دارایی جهت امضای موقت موافقتنامه کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون	۱	۱۳۸۱.۰۴.۱۲

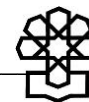

ردیف	کشور	مجموع واردات و صادرات طی دوره هشت ساله ۱۳۸۹-۱۳۹۷	میانگین سالیانه واردات و صادرات	عنوان موافقتنامه‌ها	تعداد موافقتنامه	تاریخ
				گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت ایران و دولت‌های پادشاهی اسپانیا و بحرین		
۲۶	سوئد	۳،۶۰۶	۴۵۱	بعد از انقلاب هیچ موافقتنامه دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی با کشور منعقد نشده است	-	--
۲۷	اتریش	۳،۴۹۴	۴۳۷	بعد از انقلاب هیچ موافقتنامه دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی با کشور منعقد نشده است	-	۱۳۸۳.۰۹.۲۲
۲۸	تایلند	۳،۴۵۶	۴۳۲	تصویب مجوز به وزارت امور اقتصادی و دارایی جهت امضای موقت موافقتنامه کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت ایران و دولت‌های جمهوری فیلیپین و پادشاهی تایلند	۱	۱۳۸۱.۰۵.۰۹
۲۹	آذربایجان	۳،۴۵۱	۴۳۱	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آذربایجان به وزارت بازرگانی	۴	۱۳۸۳.۰۶.۲۱
				قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آذربایجان در خصوص همکاری و کمک متقابل در امور گمرکی		۱۳۸۳.۰۸.۰۵
				قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آذربایجان		۱۳۸۵.۰۹.۰۷
				قانون موافقتنامه کمک متقابل اداری در امور گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آذربایجان		۱۳۹۵.۰۹.۰۳
۳۰	اوکراین	۲،۹۴۶	۳۶۸	اجازه امضای موقت موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اوکراین به وزارت بازرگانی	۳	۱۳۷۹.۱۱.۱۹
				قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اوکراین		۱۳۸۱.۰۵.۱۲
				قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و هیئت وزیران اوکراین در خصوص همکاری متقابل در مورد موضوع‌های گمرکی		۱۳۸۳.۰۸.۰۵

نمودار ۲. مقایسه میانگین سالیانه واردات و صادرات طی سال‌های ۱۳۹۷-۱۳۸۹ و تعداد موافقتنامه‌های دو یا چند جانبه منعقد شده میان ایران و سایر کشورها

(ارقام به میلیارد دلار)

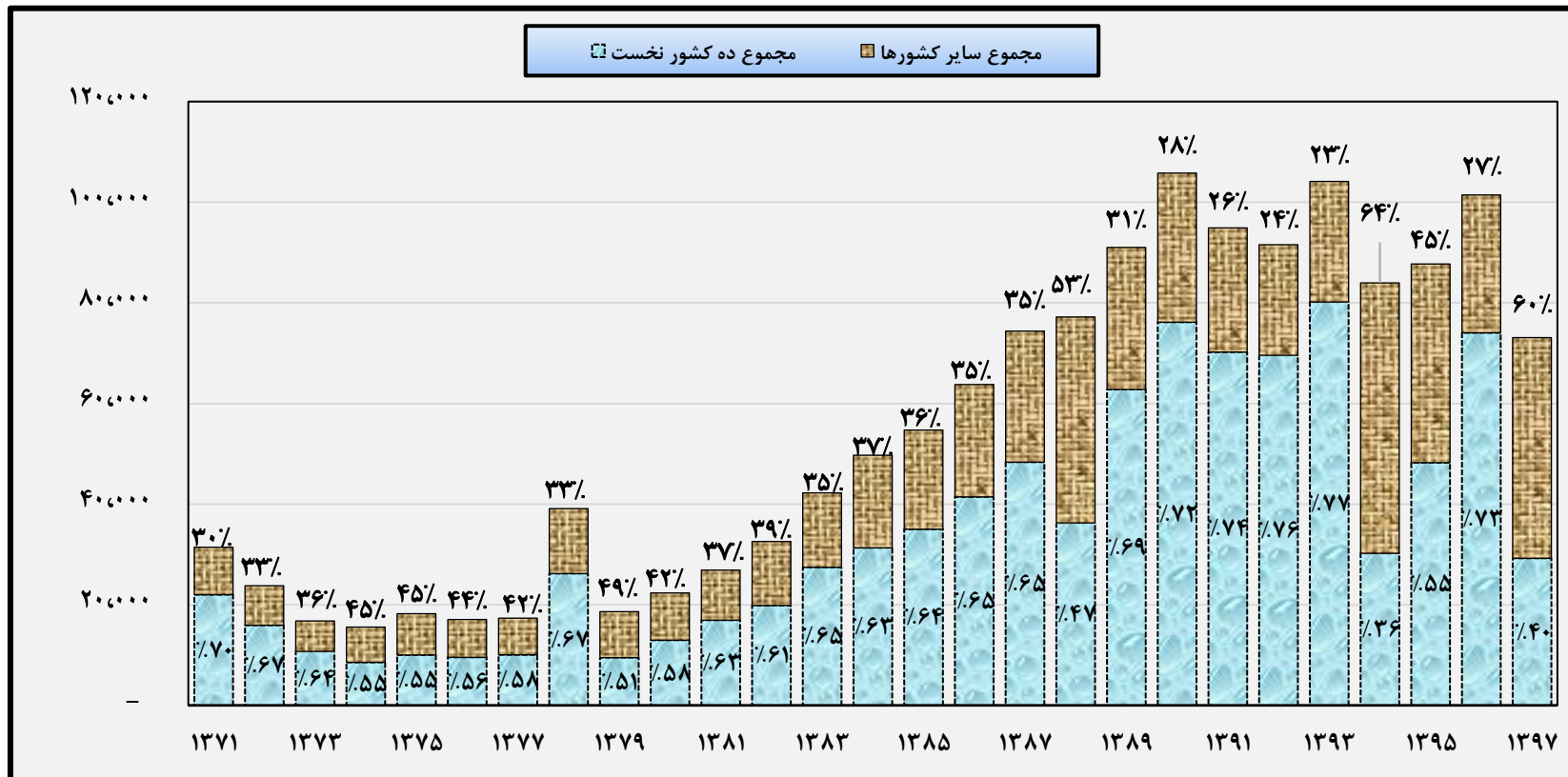
بررسی شرکای تجاری کشور از سال ۱۳۷۱ تاکنون نشان می‌دهد که شرکای اصلی ایران از کشورهای اروپایی نظیر آلمان، ایتالیا، انگلستان و سوئیس به سمت کشورهای امارات، چین، هند، ترکیه، کره و عراق سوق یافته است. این تغییر شرکای تجاری از کشورهای اروپایی به کشورهای آسیایی، ضرورت انعقاد موافقتنامه‌های تجاری و اقتصادی با این کشورها و تعمیق کیفی اجرای آنها را دوچندان کرده است.

در نمودار ۳ مجموع مبادلات تجاری (ارزش کل واردات و صادرات) با ۱۰ کشور نخست و سایر کشورها طی سال‌های ۱۳۷۱-۱۳۹۷ ارائه شده است. مطابق این نمودار، طی سال‌های ۱۳۷۱-۱۳۹۷ مجموع واردات و صادرات از ۱۰ شریک نخست عمده تجاری بین ۳۶ درصد (حدود ۳۰,۳ میلیارد دلار) تا ۷۷ درصد (حدود ۸۰,۱ میلیارد دلار) روند پرنوسانی داشته است. افزایش تمرکز در شرکای تجاری می‌تواند تهدیدی برای روابط تجاری کشور و مغایر با بند «۵» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی باشد.^۱

همچنین مطابق نمودار ۳ بیشترین حجم تجارت طی سال‌های فوق مربوط به ۱۳۹۰ (حدود ۱۰۶ میلیارد دلار) و کمترین آن نیز مربوط به سال ۱۳۷۴ (حدود ۱۵,۵ میلیارد دلار) است. به نظر می‌رسد تغییر در منابع درآمدی حاصل از نفت، عاملی تعیین‌کننده در میزان تجارت خارجی کشور بوده است.

۱. بند «۵» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (تاریخ ابلاغ ۱۳۹۲/۱۱/۲۹) - افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی (به‌ویژه در اقلام وارداتی)، و اولویت دادن به تولید محصولات و خدمات راهبردی و ایجاد تنوع در مبادی تأمین کالاهای وارداتی با هدف کاهش وابستگی به کشورهای محدود و خاص.

نمودار ۳. مجموع مبادلات تجاری (ارزش کل واردات و صادرات) با ۱۰ کشور نخست و سایر کشورها طی سال‌های ۱۳۷۱-۱۳۹۷ (ارقام به میلیون دلار)

مأخذ: محاسبات محقق و آمار دریافت شده از وبگاه گمرک جمهوری اسلامی ایران به نشانی: <http://www.irica.gov.ir>

۷. نکاتی درباره فرایند قانونگذاری در زمینه انعقاد موافقتنامه‌های دو یا چندجانبه

فرایند انعقاد موافقتنامه‌ها بدین صورت است که پس از بررسی برخی معیارها از سوی دستگاه‌های متولی براساس برخی شاخص‌های اقتصادی و سیاسی و... و برگزاری جلسات تخصصی دو کشور با یکدیگر، چارچوب مفاد و مواد موافقتنامه و موضوع مشخص شده و پس از تقدیم لایحه دولت به مجلس شورای اسلامی و انجام مراحل قانونی، لایحه موافقتنامه به تصویب می‌رسد. بررسی موافقتنامه‌های منعقد میان ایران و سایر کشورها با چالش‌های ذیل مواجه است:

الف) لوایح مربوط به موافقتنامه‌های دو یا چندجانبه بعد از انجام هماهنگی‌های اولیه میان دولت‌های موضوع موافقتنامه، تهیه شده و برای تصویب به مجلس ارائه می‌شوند. توافقات اولیه دولت‌ها موجب می‌شود که اصلاح و تکمیل موافقتنامه‌ها در مجلس با مشکل روبه‌رو شود، زیرا برای هرگونه حک و اصلاح آنها در مجلس باید مجدداً لایحه مذکور به دولت عودت داده و اصلاحات پیشنهادی با کشورهای طرف قرارداد مطرح شده و در صورت توافق مجدداً به صورت لایحه به مجلس باز گردد. البته محتمل است که تغییرات از سوی دولت طرف مذاکره پذیرفته نشده و تصویب موافقتنامه با بن‌بست مواجه شود. به همین دلیل معمولاً در بررسی لوایح مرتبط با موافقتنامه‌ها از پرداختن به مسائل فنی کوچک و جزئی پرهیز شده و تنها در صورتی که موافقتنامه از ابهام‌های اساسی برخوردار باشد و به چالش احتمالی در مناسبات تجاری یا مقررات داخلی منجر شود، مجلس به اصلاح یا رد آن اقدام می‌کند.

ب) علاوه بر اینکه تأثیرگذاری مجلس در فرایند تصویب لوایحی از این دست روشن و شفاف نیست، پس از تصویب نیز نظارت محسوسی بر عملکرد این موافقتنامه‌ها صورت نمی‌پذیرد. تاکنون ده‌ها موافقتنامه در قالب‌های متفاوت میان ایران و کشورهای مختلف منعقد و توسط مجلس تصویب شده است، ولی هیچ‌گونه گزارشی مبنی بر ارائه عملکرد و اثربخشی این موافقتنامه‌ها از طرف وزارت امور خارجه و دیگر وزارتخانه‌های تخصصی مرتبط، به مجلس ارائه نشده است و مجلس نیز پیگیری چندانی در این زمینه انجام نداده است.

ج) وجود شرایط کنونی حاکم بر موافقتنامه‌های دو یا چندجانبه مبنی بر تصویب موافقتنامه‌های متعدد توأم با عدم نظارت درخصوص نحوه عملکرد و میزان اثربخشی آنها را می‌توان ناشی از مشخص نبودن اولویت‌های صنعتی و تجاری کشور، فقدان جمع‌بندی درخصوص نقش مطلوب ایران در اقتصاد جهانی و منطقه‌ای، عدم ثبات استراتژی کشور در انتخاب کشورهای طرف همکاری و تأثیر بالای روابط سیاسی بر روابط تجاری و اقتصادی کشور دانست.

جمع‌بندی و پیشنهادها

در این گزارش به آسیب‌شناسی و ارزیابی عملکرد موافقتنامه‌های تجاری و بازرگانی منعقد شده میان ایران و سایر کشورها پرداخته شد. این گزارش مشتمل بر تبیین ضرورت و اهمیت موضوع، ارائه مراحل تعمیق همگرایی اقتصادی و تجاری، اشاره به شاخص‌های بررسی همکاری‌های تجاری، بررسی موافقتنامه‌های بازرگانی، گمرکی، ترجیحی و وضعیت همکاری تجاری ایران با سایر کشورهاست.

به‌طور کلی آسیب‌شناسی موافقتنامه‌های بازرگانی یا گمرکی بین ایران و شرکای تجاری حاوی نکات

ذیل است:

۱. تعداد موافقتنامه‌های دو یا چندجانبه که پس از انقلاب با سایر کشورها منعقد شده، ۱۵۸ موافقتنامه مشتمل بر ۶۹ کشور است که با برخی کشورها یک موافقتنامه و با بعضی کشورها بیش از یک موافقتنامه بازرگانی یا گمرکی طی سال‌های مختلف و در دولت‌های مختلف منعقد شده است.

۲. به‌رغم حجم بالای تجارت با کشورهای امارات متحده عربی و عراق تاکنون هیچ‌گونه موافقتنامه بازرگانی و یا گمرکی منعقد نشده و با کشورهایی مانند چین و ترکیه تعداد موافقتنامه‌های فوق بسیار اندک است؛

۳. در مورد کشورهای دارای چهار موافقتنامه و بیشتر با ایران، بررسی‌ها حاکی از آن است که هیچ‌یک از کشورهای تونس (۷ موافقتنامه)، سوریه (۶ موافقتنامه)، قزاقستان (۵ موافقتنامه)، الجزایر (۴ موافقتنامه)، قرقیزستان (۴ موافقتنامه)، ارمنستان (۴ موافقتنامه)، کوبا (۴ موافقتنامه) و تاجیکستان (۴ موافقتنامه)، اگرچه از منظر تعداد، دارای بیشترین تعداد موافقتنامه با ایران در سال‌های پس از انقلاب بوده‌اند از منظر حجم تجارت، اما طی سال‌های ۱۳۹۷-۱۳۸۹ حتی جزء ۳۰ کشور اول طرف تجاری با ایران نیز نبوده‌اند.

از طرف دیگر کشورهایی از قبیل امارات متحده عربی، عراق و آلمان که جزء ۷ کشور نخست در حجم تجارت با ایران بوده‌اند، حتی یک موافقتنامه نیز در زمینه بازرگانی و یا گمرکی با کشورهای فوق منعقد نشده است. این واقعیت نشان‌دهنده در حاشیه بودن روابط تجاری نسبت به مسائل سیاسی بوده و لازم است در انعقاد موافقتنامه‌ها به این مسئله به‌عنوان یکی از متغیرهای تصمیم‌گیری توجه شود.

۴. بررسی اجمالی حجم تجاری طی سال‌های فوق حاکی از آن است که از پتانسیل موافقتنامه‌های منعقد شده میان ایران و سایر کشورها استفاده کارآمدی به نفع اقتصاد کشور صورت نگرفته است و متأسفانه غالب موافقتنامه‌های منعقد شده میان ایران و سایر کشورها در نازل‌ترین مراحل تعمیق همگرایی که همان موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی می‌باشد، انجام گرفته است، زیرا حتی با فرض اینکه انعقاد موافقتنامه‌های بازرگانی با کشورهای فوق که هدف اصلی آنها گسترش روابط تجاری بوده کاملاً کارشناسی باشد، اما حجم تجارت بین ایران و کشورهای فوق این مسئله را تأیید نمی‌کند؛

۵. بررسی‌های این گزارش حاکی از آن است که اقلام انتخاب شده برای اخذ ترجیحات تعرفه‌ای از لحاظ تعداد و ارزش صادراتی مبتنی بر اهمیت آنها در سبد صادراتی کشور نبوده، به طوری که در عمل بخش اعظم تجارت بالفعل ایران با شرکای تجاری را پوشش نمی‌دهد.

۶. کشورهایی که با آنها توافقنامه تجارت ترجیحی منعقد شده جزو بازارهای عمده صادراتی ایران نیستند، به عبارت دیگر می‌توان عنوان نمود که انعقاد این‌گونه توافقات در توسعه تجارت خارجی کشور نقش و سهم عمده‌ای نداشته است و به تغییری در ساختار تجاری کشور منجر نشده‌اند. لذا انتخاب نامناسب شرکای تجاری برای انعقاد موافقتنامه تجارت ترجیحی و تجارت آزاد با ایران و جایگاه نازلی که کشورهای فوق در تجارت با ایران دارند، موجب ناکارایی موافقتنامه‌های فوق شده است.

۷. به‌رغم گستردگی این‌گونه موافقتنامه‌ها در سطح بین‌المللی، اقدام‌های تسهیل تجارت بین کشورها، در مورد ایران تنها محدود به کاهش‌های تعرفه‌ای بوده است و از این فراتر نرفته است. ۸. از لحاظ نوع و کیفیت موافقتنامه‌ها، به‌جز موافقتنامه تجارت آزاد با سوریه، مابقی به‌صورت ترجیحی و یا موافقتنامه‌های بازرگانی و گمرکی بوده است. این بدان معناست که هم تعداد کالاهای مشمول کاهش تعرفه و هم مقدار کاهش‌ها بسیار محدود بوده است.

۹. بررسی آمارهای تجاری حاکی از آن است که از سال ۱۳۷۱ تاکنون مجموع واردات و صادرات ۱۰ شریک نخست عمده تجاری بین ۳۶ تا ۷۷ درصد روند پرنوسانی داشته که این موضوع می‌تواند تهدیدی برای روابط تجاری کشور باشد که مغایر سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است. چرا که اتکالی حداقل ۴۰ درصد نیاز وارداتی به ۱۰ کشور می‌تواند به محدودسازی روابط ایران با یک تعداد کشور منجر شود و در شرایط بحرانی از جمله تحریم، اگر کشورهای فوق همکاری‌های لازم را برای تأمین نیاز کشور نداشته باشند، به بروز بحران، افزایش قیمت کالاهای وارداتی و ... منجر می‌شود.

با عنایت به آسیب‌شناسی صورت گرفته می‌توان پیشنهادهایی را برای افزایش کارکردهای انعقاد موافقتنامه‌های مختلف به شرح ذیل ارائه کرد:

۱. الزام دستگاه‌های مسئول به ارائه گزارش عملکرد مکتوب از اثربخشی موافقتنامه‌های منعقد شده تاکنون ضروری است، چراکه با این کار مجلس شورای اسلامی می‌تواند در فضایی شفاف و کارشناسی در خصوص رد یا تصویب لوایح مرتبط با موافقتنامه‌های بازرگانی و گمرکی تصمیم‌گیری کند.

۲. برای اخذ ترجیحات تعرفه‌ای لازم است اقلام انتخاب شده از لحاظ تعداد و ارزش صادراتی مبتنی بر اهمیت آنها در سبد صادراتی کشور در نظر گرفته شود به طوری که در عمل بخش اعظم تجارت بالفعل ایران با شرکای تجاری را پوشش دهد. البته این امر مستلزم آن است که جهت‌گیری سیاست‌های تجاری در صنایع و بخش‌های اقتصادی مختلف مشخص شود.

۳. به‌نظر می‌رسد کشورهای طرف تجاری، حساب ویژه‌ای روی توسعه روابط تجاری براساس قوانین کلی موافقتنامه بازرگانی باز نمی‌کنند. اما اگر تمرکز موافقتنامه‌های فوق بر صنایع، گروه‌های کالایی و

بخش‌های خاص بوده و در چارچوب ضوابط بین‌المللی باشد، از سوی دو کشور قابل پیگیری است و مورد استقبال طرفین قرار می‌گیرد.

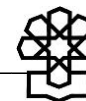
۴. انتخاب صحیح شرکای تجاری و پوشش طیف وسیع‌تری از کالاها در انعقاد موافقتنامه‌ها ضروری است. همچنین اقدام‌های نباید فقط معطوف به کاهش موانع تعرفه‌ای باشد بلکه موانع غیرتعرفه‌ای را نیز شامل شود و در قالب موافقتنامه‌ها پس از بررسی میزان تجارت دوجانبه بالقوه و تعیین کالاها یا خدمات مناسب در جهت ارتقای تجارت دوجانبه، اقدام‌های تسهیل تجارت در زمینه‌های گمرکی، حمل‌ونقل، سرمایه‌گذاری مشترک، استانداردها، حل‌وفصل اختلاف‌ها و... پیگیری شود.

۵. توجه به جنبه‌های کارشناسی در انعقاد موافقتنامه‌ها از جمله درجه اکمال تجاری، شاخص‌های پتانسیل و شدت تجاری، حجم تجارت میان دو کشور و ... لازم است، چراکه انعقاد موافقتنامه‌های دوجانبه به تنهایی محرک لازم برای افزایش حجم تجارت بین دو کشور محسوب نمی‌شود.

۶. اعطای همه تخفیفات و ترجیحات در موافقتنامه‌های ترجیحی و یا تجارت آزاد را می‌توان تاحدامکان به انجام تجارت از طریق پول‌های ملی دو یا چند کشور طرف توافق، منوط کرد.

۷. از ظرفیت موافقتنامه‌های بازرگانی می‌توان به‌عنوان ابزار چانه‌زنی در راستای تحکیم روابط سیاسی و ... نیز استفاده کرد، به‌طور خاص از طریق تعداد اقلام دارای ترجیحات تعرفه‌ای اعطایی و دریافتی از کشور مقابل.

۸. احصای انواع پیش‌نویس‌های موافقتنامه‌های بازرگانی و همکاری گمرکی دو یا چندجانبه توسط دولت و ارائه اشکال مختلف این موافقتنامه‌ها به مجلس جهت تصویب در راستای اصل هفتادوهفتم (۷۷) قانون اساسی از دیگر الزامات برای سامان‌دهی موافقتنامه‌های بازرگانی و گمرکی است.

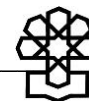

جدول احصای ۳۰ کشور اصلی طرف تجارت ایران (مجموع صادرات و واردات) طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۷ (ارقام به میلیون دلار)

ردیف	۱۳۹۰		۱۳۹۱		۱۳۹۲		۱۳۹۳		۱۳۹۴		۱۳۹۵		۱۳۹۶		۱۳۹۷	
	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت
۱	امارات متحده	۲۱،۹۹۶	امارات متحده	۱۳،۷۴۷	امارات متحده	۱۴،۷۱۱	امارات متحده	۱۵،۲۷۱	امارات متحده	۱۵،۰۰۲	چین	۱۹،۱۲۲	چین	۲۲،۱۸۹	چین	۱۹،۵۳۳
۲	چین	۱۲،۹۹۴	چین	۱۳،۶۸۸	چین	۹،۷۷۲	چین	۱۲،۷۱۸	چین	۱۰،۴۷۶	امارات متحده عربی	۱۳،۸۲۴	امارات متحده عربی	۱۴،۸۸۳	امارات متحده عربی	۱۲،۵۲۲
۳	جمهوری کره	۶،۱۳۷	جمهوری کره	۵،۷۴۱	هند	۶،۷۵۲	عراق	۶،۵۴۵	ترکیه	۶،۳۵۱	جمهوری کره	۶،۳۳۷	جمهوری کره	۸،۰۶۲	عراق	۹،۰۱۹
۴	عراق	۵،۳۰۳	ترکیه	۵،۲۵۷	عراق	۶،۰۹۷	هند	۶،۳۱۵	عراق	۶،۲۷۵	عراق	۶،۱۳۱	ترکیه	۷،۱۹۴	ترکیه	۴،۹۸۵
۵	ترکیه	۴،۵۱۰	هند	۴،۶۷۰	ترکیه	۵،۲۵۳	ترکیه	۵،۸۴۸	هند	۴،۹۸۴	ترکیه	۵،۹۸۵	عراق	۶،۵۰۲	هند	۴،۶۳۷
۶	هند	۳،۹۳۴	سوئیس	۳،۴۰۵	جمهوری کره	۴،۲۷۷	جمهوری کره	۴،۸۴۲	جمهوری کره	۴،۵۵۱	هند	۴،۷۴۶	هند	۴،۹۹۰	جمهوری کره	۴،۶۱۷
۷	آلمان	۳،۸۵۰	آلمان	۳،۱۸۹	آلمان	۲،۶۳۰	آلمان	۲،۸۲۶	افغانستان	۲،۵۶۵	آلمان	۲،۸۵۷	آلمان	۳،۴۴۰	افغانستان	۲،۹۳۸
۸	سوئیس	۲،۵۲۸	افغانستان	۲،۹۰۳	افغانستان	۲،۴۶۳	افغانستان	۲،۵۰۵	سوئیس	۲،۳۹۲	افغانستان	۲،۴۵۸	افغانستان	۲،۸۱۱	آلمان	۲،۷۲۶
۹	افغانستان	۲،۲۶۳	فدراسیون روسیه	۲،۱۳۷	سوئیس	۲،۰۶۵	سوئیس	۲،۴۲۸	آلمان	۲،۱۴۴	فدراسیون روسیه	۱،۷۹۱	سوئیس	۲،۱۷۱	سوئیس	۲،۰۱۱۰
۱۰	سنگاپور	۲،۰۵۲	هلند	۲،۱۲۳	فدراسیون روسیه	۱،۰۶۳	ایتالیا	۱،۷۰۷	ایتالیا	۱،۵۵۳	ایتالیا	۱،۶۸۷	ایتالیا	۱،۸۵۴	فدراسیون روسیه	۱،۶۲۳
۱۱	ایتالیا	۱،۹۳۷	ایتالیا	۱،۲۸۳	ایتالیا	۱،۰۳۹	پاکستان	۱،۲۴۰	ژاپن	۱،۴۹۱	ژاپن	۱،۶۸۵	فرانسه	۱،۸۱۰	پاکستان	۱،۵۷۷
۱۲	فرانسه	۱،۸۵۷	فرانسه	۹۶۶	هلند	۹۸۸	هلند	۱،۱۲۰	پاکستان	۹۰۰	برزیل	۱،۳۲۰	پاکستان	۱،۳۲۴	ایتالیا	۱،۴۲۱
۱۳	ژاپن	۱،۸۱۱	سنگاپور	۹۵۴	پاکستان	۹۷۸	ترکمنستان	۱،۰۹۸	هلند	۷۹۴	سوئیس	۱،۲۰۳	هلند	۱،۲۵۷	هلند	۱،۲۰۰
۱۴	اندونزی	۱،۳۱۳	پاکستان	۹۲۸	ترکمنستان	۹۲۴	تایوان	۱،۰۴۳	فدراسیون روسیه	۷۶۱	فرانسه	۹۹۴	انگلستان	۱،۱۵۱	عمان	۱،۱۶۱
۱۵	فدراسیون روسیه	۱،۱۴۴	ترکمنستان	۷۹۳	انگلستان	۸۷۷	فدراسیون روسیه	۹۳۳	فرانسه	۷۶۱	هلند	۹۱۷	تایوان	۱،۱۰۷	فرانسه	۱،۰۷۳

ردیف	۱۳۹۰		۱۳۹۱		۱۳۹۲		۱۳۹۳		۱۳۹۴		۱۳۹۵		۱۳۹۶		۱۳۹۷	
	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت	کشور	میزان تجارت
۱۶	سوئد	۹۹۹	تایوان	۷۴۱	تایوان	۸۲۴	انگلستان	۶۹۸	ترکمنستان	۷۲۰	پاکستان	۷۹۵	ژاپن	۱۰۰۹۲	بریتانیا	۱۰۰۴۹
۱۷	هلند	۹۹۶	اتریش	۷۰۴	سنگاپور	۶۹۲	هنگ کنگ	۶۴۴	برزیل	۶۳۴	اوکراین	۶۴۹	تایلند	۱۰۰۷۹	سنگاپور	۹۴۸
۱۸	بلژیک	۹۴۹	ژاپن	۶۳۳	مصر	۶۱۷	فرانسه	۶۰۲	تایوان	۶۲۵	مالزی	۵۶۲	فدراسیون روسیه	۹۹۰	تایلند	۹۴۲
۱۹	پاکستان	۹۳۲	هنگ کنگ	۶۲۰	فرانسه	۵۸۹	مصر	۵۴۶	سنگاپور	۴۸۲	تایوان	۵۵۲	سنگاپور	۸۷۶	اندونزی	۹۱۷
۲۰	تایوان	۸۸۰	برزیل	۶۰۵	آذربایجان	۴۹۶	سنگاپور	۴۶۹	عمان	۴۴۹	ترکمنستان	۵۴۷	اندونزی	۸۳۹	سایر کشورها	۸۶۷
۲۱	اتریش	۸۱۶	اسپانیا	۶۰۲	هنگ کنگ	۴۸۰	آذربایجان	۴۵۳	هنگ کنگ	۴۰۹	عمان	۵۴۳	بلژیک	۷۵۹	ژاپن	۶۷۳
۲۲	اسپانیا	۷۰۰	مالزی	۵۹۱	قزاقستان	۴۶۱	برزیل	۴۱۴	تایلند	۴۰۱	هنگ کنگ	۵۱۹	سوئد	۷۲۴	مالزی	۶۴۲
۲۳	مالزی	۶۶۵	اندونزی	۵۴۸	برزیل	۴۳۷	قزاقستان	۳۸۷	انگلستان	۳۹۳	ویتنام	۴۰۴	برزیل	۷۰۳	تایوان	۶۰۰
۲۴	برزیل	۶۳۴	آذربایجان	۵۳۸	مالزی	۳۹۲	تایلند	۳۷۵	اسپانیا	۳۹۰	تایلند	۳۸۴	مالزی	۶۹۴	اتریش	۵۷۳
۲۵	منطقه آزاد چابهار	۶۲۹	قبرس	۵۲۹	اسپانیا	۳۶۰	عمان	۳۷۴	آفریقای جنوبی	۳۷۳	آذربایجان	۳۵۸	اسپانیا	۶۲۶	اسپانیا	۵۳۴
۲۶	ترکمنستان	۵۸۱	منطقه آزاد چابهار	۵۱۷	اتریش	۳۳۳	مالزی	۳۷۲	بلژیک	۳۴۹	سنگاپور	۳۰۹	عمان	۵۹۸	برزیل	۵۰۶
۲۷	آذربایجان	۵۰۲	مصر	۴۵۹	تیمور شرقی	۳۰۴	اسپانیا	۳۶۱	ویتنام	۳۲۷	جمهوری عربی سوریه	۲۵۶	هنگ کنگ	۴۸۳	بلژیک	۴۶۳
۲۸	هنگ کنگ	۴۸۵	انگلستان	۴۳۸	ژاپن	۲۸۰	سوئد	۳۶۱	مالزی	۳۲۱	اسپانیا	۲۴۴	ویتنام	۴۴۳	آذربایجان	۴۳۱
۲۹	اوکراین	۴۶۲	منطقه ویژه عسلویه	۴۳۰	منطقه ویژه عسلویه	۲۶۹	ویتنام	۳۶۰	مصر	۳۱۰	مصر	۲۰۷	ترکمنستان	۴۳۰	ترکمنستان	۴۰۹
۳۰	رومانی	۴۴۰	اوکراین	۴۰۴	تاجیکستان	۲۶۸	بحرین	۳۳۹	ازبکستان	۲۸۱	تاجیکستان	۱۹۸	اتریش	۳۶۶	سوئد	۳۵۴

مأخذ: آمار پایگاه اینترنتی رسمی گمرک جمهوری اسلامی ایران به آدرس: www.irica.gov.ir/Portal/Home

۱. پورعبادالهان کوچی، محسن و نسیم مهین اصلانی‌نیا و فخری سادات محسنی زنوزی (۱۳۸۹) «بررسی الگوهای تخصص‌گرایی در تجارت و بهره‌وری صادرات در کشورهای عضو اوپک با تأکید بر جایگاه ایران»، فراسوی مدیریت، سال چهارم، شماره ۱۴.
۲. تقوی، مهدی و نیکزاد منطقی (۱۳۸۷)؛ «بررسی تأثیر موافقتنامه تجارت ترجیحی بر روی توسعه تجارت خارجی با استفاده از مدل اسمارت (مطالعه موردی ایران، ترکیه و پاکستان)»، پژوهشنامه اقتصادی، دوره ۸، شماره ۲ (پیاپی ۲۹)، ص ۴.
۳. ثاقب، حسن و میترا رحمانی و حمیدرضا محبی (۱۳۹۵)؛ «تحلیلی بر موافقتنامه‌های تجاری دوجانبه منعقدہ بین ایران و شرکای تجاری»، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
۴. راسخی و همکاران (۱۳۸۷)؛ «مزیت رقابتی در صنعت پتروشیمی ایران طی دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۸۱»، دوره ۴۳، شماره ۳.
۵. ثاقب، حسن و یحیی فتحی، ملیحه صادقی (۱۳۹۲)؛ «چارچوبی برای ارزیابی عملکرد موافقتنامه‌های تجاری (مطالعه موردی PTA بین ایران و پاکستان)»، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۶۷.
۶. سعیدی، رضا و خلیل سعیدی و علی دهقانی (۱۳۹۳)، امکان‌سنجی ایجاد موافقتنامه تجارت ترجیحی ایران با کشورهای بریکس، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، سال بیست و دوم، شماره ۶۹.
۷. شریفی، امید (۱۳۹۴)؛ «بررسی توافقنامه تجارت ترجیحی میان ایران و ترکیه»، گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل: ۱۴۷۳۰.
۸. غلامی باغی، سعید و سیدمحسن علوی‌منش (۱۳۸۸)؛ «۴. کالبدشکافی بخش بازرگانی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل: ۹۷۲۹.
۹. حمیدرضا قاسمی، فرهاد غفوری، «بررسی اثر تغییرات نرخ ارز بر کشش واردات به تفکیک کالاهای واردات کالاهای مصرفی، واسطه‌ای و سرمایه‌ای» ۱۲:۱۳۹۶، کمیسیون واردات اتاق بازرگانی ایران، شماره گزارش: ۱۸۹۶۸۸.
۱۰. هرورانی، حسین و سامان پناهی (۱۳۹۷)؛ «اظهارنظر کارشناسی درباره: «لایحه موافقتنامه موقت تشکیل منطقه آزاد تجاری بین جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو»»، گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل: ۱۶۳۶۱.
۱۱. دفتر مطالعات اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷/۱۰/۲۸)، «اظهارنظر کارشناسی درباره: «لایحه موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری فدرال نیجریه»»، شماره مسلسل ۲۲۰۹۴۸۰.
۱۲. تدوین راهکار مذاکراتی ایران در تجارت با کشورهای عضو D8، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۸۵.
۱۳. عملکرد بازرگانی ایران در تجارت با کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی (OIC)، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۸۴.
۱۴. پایگاه اینترنتی رسمی گمرک جمهوری اسلامی ایران:

www.irica.gov.ir/Portal/Home

۱۵. وبگاه بانک جهانی. <https://wits.worldbank.org>

۱۶. سامانه قوانین و مقررات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی: <http://rc.majlis.ir>

17. Viner, J. The Customs Union Issue. Carnegie Endowment for International Peace, 1950, pp. 41-55.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۷۰۹۲

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: آسیب‌شناسی موافقتنامه‌های دوجانبه ترجیحی، بازرگانی و گمرکی در تجارت خارجی کشور

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه مطالعات بازرگانی)

مدیر مطالعه: سیدعلی روحانی

تهیه و تدوین‌کنندگان: حسین هرورانی، صمد عزیزنژاد

ناظران علمی: محمدهادی سبحانیان، موسی شهبازی غیائی

اظهار نظر کنندگان: احمد شعبانی، سیدمحمد رضا سیدنورانی، حسن حیدری

اظهار نظر کنندگان خارج از مرکز: حسن ثاقب، اسفندیار امیدبخش

واژه‌های کلیدی:

۱. موافقتنامه‌های دوجانبه تجاری و گمرکی
۲. همکاری تجاری
۳. اجازه موافقتنامه
۴. واردات و صادرات

تاریخ انتشار: ۱۳۹۹/۳/۲۴